

Бранислав Јевџић
КАВЕЗ ОД ЗЛАТНЕ ЧИПКЕ

Библиотека
ЛОНГИН
Књига ?
Уредник
Зоран Ђорђевић

Бранислав Јевџић

КАВЕЗ ОД ЗЛАТНЕ ЧИПКЕ



2010

*Ижи (ви који) ꙗрочиѡаеѡ
рециѡе ми вечна ꙗамеѡ*

Напис на каменој плочи у цркви *Свете Негѡе* у Призрену

I

*Где се њовори о лејешу
који чини да њовешарац,
њокањкад јаче зањири*

Шта је то нагнало качака* Танцара да подигне толику ујдурму тога поднева, биће да су само птице слутиле док су кровове Призрена прелетале решене да сачувају своја гнезда. Што се зором у пој снело, лепетом се очас спрело.

Ко би рекао да ће га до силаска с ума довести неумитна лепота кћерке Милића Маниташевића, када се јасно оглушује о смисао речи општепознате песме којом се слепо руководе Арнаути: *Shkurt – e – okle / komt – e – trasha*. Опис: *Крањка сњаса и дебелих ноњу*, здепаста и у једном комаду поручена, нипошто није пристајала њеној лепоти према којој се град узносио као према каквом знамењу. Једино знамење постојало је још само у предању, и то оно из ризница цара Душана док је Призрен још уживао епитет српског Цариграда. Време када су тамо врцали вртови разноврсног цвећа, воћњаци, рибњаци и фонтане на којима су се несмета-

* арбанашки хајук

но шепурили паунови и фазани, давно је усахло. Расло је бадем дрво пред дворовима у којима се пијуцкала медовина, мрсила јагњетина, грицкали лешници и ораси из Ораховца; љуспали кестенови из Јабланице. Минула су столећа од када се славило доношење бројних властелинских, крајевских и царских повеља у славу Бога, Цркве и свеколиког царства.

Већ дуго је Призрен осликавао Стамбол на западној страни. Ако није то због трусног подножја на коме пребива, онда по ненаметљивој лепоти подно околних нџодерина. Док се, тамо с Босфора, онај прави и јединствени Стамбол са истока указује попут бљештавог ђердана понад скупљене шаке, дотле Призрен на метохијском длану дрема.

Упркос тананој врпци која се у последње доба чинила са обе стране, прозори не беху потпуно ослепљени. Султан сигурно не би допустио да му се неки тамо Арбанас пред прагом игра ватром.

Но, и није то за претерано чуђење када се зна да су димије ваздан измамљивале уздахе, задевале уроке и нагониле усуд.

У овим крајевима, када се роди мушко, говори се: „Гора плаче, а кућа поје.” А када се роди кћерка, као што је то било у случају Милића Маниташевића, важи обрнути след речи: „Кућа плаче, а гора поје.”

По свој прилици, тако и беше када је са минарета телал објавио подне.

Низ брзу и хировиту Бистрицу, препуштена матици, пловила је кћерка Милића Маниташевића привезана полеђушке за плитко корито од хрстовине, главом напред и расуте косе која је једина терала инат неизбежној смрти на помолу. Корито са беспомоћним телом поступно се и сигурно примицало неумољивом точку захукале воденице њеног оца. Воденица је била у пламену. Буктиња је досезала висину и до три пута већу од крова, налик горућој крести циновских размера. Околни ваздух претлављивала је сажижућа јара. Точак је и даље несметано жњео претећим лопатицама. Над смраченом водом Бистрице надносила се сенка злослутног огња. Гонце-ружа* је сваким завеслајем бивала ближе, као да ју је у себе намотавао котур судбине.

Дим се није узвијао јер се одмах из пламена стапао у маглу.

Магла опседа град због бистрих и хладних вода којима је Призрен посебно благословен, и то од октобра па све до марта, док сунце поштено не гра-не и не почне да разгони смоласто сивило и влагу.

Због магле, свих ових месеци, сунце овуда скоро да и не навраћа. Каткад обрадује својим идиличним праскзорјем или се утешно под сутоном прашта.

Призрен је смештен некако под суром Шарином брадом, а долина пољем продужава ка Ко-

* још незрела ружа

ритнику и Паштрику на западу. За летњих месеци, када се магла што даље од мисли склања, сунце са истока напречац искаче, док на западу дуго ишчезава. Призренца би сунце онда нагло и такорећи у пола дана с пуног зенита посећивало. Из тог разлога, он би гануто посматрао залазак са надолазећом жељом да му занавек заметне путању у лирском спеву који је прижељкивао, али се није осећао кадрим да га овековечи.

Таква је утеха мало шта вредела, у јеку зиме као ове 1908. године. Магла се могла дотаћи јагодицама прстију. За градом се уздизала непомична Шара. Својим изгледом у том окрајку дана подсећала је на јелена опхрваног облаком паре у доба лињања, и то у тренутку када застане после пуног трка под снегом оптерећеним четинама. Пара се одбијала од њега у непослушним праменовима, а врх по имену Галић без успеха је дозивао помоћ тамо где би требало да почива боравиште богова.

Телал је престао да виче. Већ је прошло подне, а са истока није престајао да дува ледени поветарац, као живо предсказање које обично собом улива студену језу, која претходи почетку или крају неке значајне непогоде.

II

*Најџре које слово о мени,
џа до џоџа каквоџ су укуса
мишеви џолађи*

Да би се у потпуности овај догађај, ватреним
словима исписан у хронологији Призрена, до-
чарао, нужно је вратити се у 1903. годину. Нека-
ко у исто време, клима је узаврела и у Београду,
где сам тада боравио. Чинило се као да су јасле
у пламену. Народ је поново обузео свеопшти не-
мир, иако би, гледајући са стране, неко рекао да
овај живаљ мора бити да је већ свикао на свака-
ква тумбања. Таман када се стекао утисак да би
упловљавањем у последњи ступањ цивилизације и
век, изричито намењен за напредак, била искљу-
чена свака врста лактања на прочељу народа, по-
новила се толико пута већ преслишавана историја.
Без крви се, изгледа, не признаје боја тепиха кђом
ступа на престо нова власт. У јеку престоничких
превирања и непредвидљивости судбине, осетих
се поражавајуће мајушним. Сопствена немоћ од-
нела је превагу над горућом жељом да учествујем.
У вртлогу страсти за мене је то био одвећ јасан

знак да могу стићи касно где сам најпотребнији и где још могу икако помоћи.

Година се доста било накупило од када сам, напустивши Призрен, Београд присвојио. Спочетка сам се бавио разнојаким пословима, смуцао се по вароши и упознавао са престоним приликама. Од дана када сам први пут сањао дивљег голуба закопаног у земљу са извирелом главом, почео сам да се носим мишљу да сам саткан за узвишеније твари. У мени је пенила духовност, а за светину сам проналазио лагано али неизбежно гађење, колико и потребу да се молитвом борим за њено прочишћење. Када је сан досегао пуно значење, докучио сам шта ми ваља чинити. Сањајући и даље, претваран сам у сведока читавог случаја. Наиме, дивљи голуб, док се још крилима могао служити, сваког је дана слетао у барицу да утоли жеђ из дарежљиве каљуге. Када је једном приликом заспао на време се не обазирјући, сунце је тако силовито упекло да га је каљуга скоро прогутала и оставила окамењеног у скорелом блату. Нечујно запомажући отвореног кљуна, растварао је и мој сан, будио ме уз врисак, док је хладан зној квасио узаврелу кожу.

Својевољно сам приступио Богословији с крајњом намером да окончам своју мисију једног дана на Хиландару или каквом манастиру. Међутим, како је време одмицало, упознавао сам се са духоницима и, више за себе, извео сам мишљење

да сам потребнији Богу међу народом, него народу при Богу. Тако сам напустио Београд и вратио се у родни Призрен, само овога пута прерушен.

Опште је познато да Турци не дирају убоге, просјаке, сумасишавше или особе са било каквом аномалијом. Свој спољашњи изглед сам свео на саму границу људског достојанства. На изглед бродоломника додао сам црне наочаре, подметнуо слепачки штап и као ћорави просјак кренуо у своје вовиденије без кога се и овај запис не би сачинио.

Главна мета оговарања призренског живља, на обострано задовољство, био је Милић Маниташевић. Његова нескривена жеђ ка пуком богаћењу сразмерна је била његовој емотивној огуглалости. Па тако и није зарезивао иза леђа што му је светина пришивала титулу скоројевића.

Још као младог, отац Орестије послао га је на најбоље школе у Београду. Деца београдских махом староседелаца уопште нису била благонаклона према дођошима из јужних крајева. Како су сазнали да потиче из златарске породице, почастише га свакојаким унижавањем. Задиркивали би га да звецка при ходу као даире; тањир од козје коже, а дукати од турског злата. На такво шта се нимало није обзирао. У нас, веле, како год да бациш пужа, ваздан ће тај свршити с отвором на доле; осим, додао бих ја, у случају да му кућица не остане без крова. Упркос свему, знао је да се

подреди циљу да их најпре придобије тим истим златом, па да их оним даирама наведе да заиграју како ритам његовог длана у сусрету с козјом кожом заповеда.

По повратку у завичај, донео је *свећске манире* заоденут превејаном природом и промењеног нагласка, који је веома одударао од средине и парао уши сујетнима. Маниташевић је поманитао, говорили би иза леђа. А он је често знао у инат да понавља два слога на енглеском језику на која је нарочито био поносан, а односила су се на корен његовог презимена. Бадава га је народ прозивао као покондишеног жутокљунца. Он је једину жуту боју признавао, ако не и обожавао – ону с примесом бљештавила. Можда и јесте златна жила боје рђе као у каријеса, али се у зубе поклону не гледа, поготову када је златан накит у питању.

Свом старијем детету, кћери, надену име Струја, на запрепашћење Цркве. То је старословенско име, од толико лепих православних, ти изабра паганско, хрипили су да га уразуме попови. То си сигурно покупио од оних снобова горе у Београду, говорили су му прекорно. Свашта ће још измислити они који хуле у обести и таштини. Али, Милић Маниташевић, увелико цењен и познат као добротвор, искористио је то право да задржи ипак, по свом нахођењу, чак и без знања крсног кума, то име за своју мезимицу. Тек, прихватише га какво да било.

Друго дете бејаше син и од рођења су га дозивали Дане. Те године када сам се вратио у Призрен, Данету беше десет година. Оно што се шушкало по чаршији није слутило на добро. Оболео је од тешке болести и, судећи по смркнутиим лицима Јелке и Милића Маниташевића по повратку од лекара из Београда, малом се није писало најбоље. Иако су лекари установили да болује од леукемије, неизлечиве и галопирајуће пошасте, породица се није предавала. Испрва, веровали су у чудотворну моћ воде код порушене цркве на месту Свинтула код Шитиња и Баланда. За помоћ се понудио и Тома Грба травар, иначе берберин. Пробали су крв да му прочисте свим могућим мелемима, јазавчевом машћу, младом копривом, боровницом, хајдучицом, кором кестена, дрењинама браним између Велике и Мале Госпојине, слатким од мајских ружа, али ништа није враћало руменило у образе малог Данета. Коса скоро да му је опала и Милић Маниташевић, упркос свом неповерењу у надрилекаре, одважи се те наче пут ка врачари Ленки.

Ленка Лукић Дуваљка живела је испод Цркве светог Спаса. Надимак је добила по вештини истеривања црва из ушног канала оболелих. Она сама патила је од костобоље и реуме. За себе је справљала нарочит лек. У тегли са зејтином држала је мишиће голаће док се не расточе и смеша не усмрди. Онда би тиме мазала напаћене зглобове. Оболелима од уха истеривала је црве тежиком говора

из трбуха, бар је тако зборила. Прислонивши усне на једно уво, гоњен *речийшим* дахом, сувишан садржај се изливао неким чудом на друго.

Када се звекир огласио на вратима куће испод Цркве светог Спаса, Ленка је држала коледарник у рукама. Мирно га је положила на сто и кренула ка вратима као да је очекивала госте. На вратима је био Милић Маниташевић.

– Добро вече. Надам се да није доцкан.

– За мене и може и не мора бити. Али вама се, колико ценим, не море даље препуштати случају. Изволите.

Када су се удобно сместили за столом, окренути једно ка другоме, Ленка пресече:

– Да не дужимо. И мимо коледарника, чаршија довољно бруји о малом Данету. Него ти испричај оно што ником до сада ниси.

– Нисам сујеверан нити верујем у натприродне моћи, али ако му здравље повратиш, учинићу те богатом.

– Не троши речи узаман, док ти суза грло у чвор није свезала.

– Струја је тад имала две године. Још увек је била у колевци. Дуго се није од ње одвикнула. Једва је успававши, Јелку је лако освојио сан. Вратио сам се кући касно. Затекао сам жену у чудном стању. Била је откривена. Лежала је на леђима растворених бугина. Дисала је тешко и дубоко полуотворених уста. У први мах помислих да је то услед

неуобичајеног положаја. Кад сам боље прокљувати, увидео сам да то она у сну запрета тињајућу жудњу. Тако пожељну и податну моје је очи никад до тад нису познавале. Истог тренутка пожелех и ја њу онако истински како само човек може кад га надјача животињски нагон. Њен дах бивао је све бучнији, док су јој се плућа надимала и спуштала у све бржем ритму. Не желећи да је пробудим, а опет не часећи часа, продро сам у њу једва успевајући да не пустим гласа, у крајњем напору да не нарушим мир који је изискивала колевка. Ујутру када се пробудила, донела ми је кафу у кревет и заустила да изнесе шта јој се синоћ јавило. Сањала је, вели, најстрашнији сан у свом животу. Сањала је да јој везаној за нашу постељу неко гура на силу мушко чедо у утробу. Кафу сам више за врат, што се каже, попио и, наравно, о протеклој ноћи нисам ни реч прозборио. Те ноћи је зачела Данета. Ето то је све што имам, а да нисам ником рекао.

Исцелитељка ниједним покретом ни гримасом није одавала зачуђеност. Већ као да је имала припремљен рецепт, изусти:

– Што је пре могуће, однећеш на гроб Савке Цицвичевић десет дуката. Затим ћеш са Шаре донети десет корњача и, из сваке, наредним данима по кап крви давати малом да попије.

Не дозволивши му да било шта преко тога упита, Ленка га испрати до улазних врата. Ипак, стари наметљивац успе да испали пар речи на опроштају:

– Ленка, онако узгред, и ја бих се пожалио на нешто.

Не сачекавши да чује о чему се ради, она извади из џепа миша голаћа за репић. Кад виде да то огавно створење још мрда, Милић Маниташевић, ко из топа испаљен зажди низ улицу.

Ленка, затворивши врата за собом, врати оног миша голаћа у џеп и онако више за себе:

– Шта му би? На суво је требао да га прогута. Па неће длака с главу да му фали.

III

*Тек да дуње замиришу
и душом исјуни се квасац*

Кућа Маниташевића поново је запевала после свега месец дана, чим су се на Данетовој глави појавили први праменови нове свиленасте косе. Ленка је примила богату награду уз учтиво извињење доносиоца да газда није могао лично да јој уручи због неодложних пословних обавеза.

У њиховој кући се одонда негује посебан ритуал. Сваке недеље неко од укућана бивао је проглашаван за принца или принцезу. Повлашћени би седео за столом док би га остали служили као припадника плаве крви. Приносили су му јела, разне ђаконије; даривали ситне поклоне уз обавезан свечани наклон; трудили се до изнемоглости. Ословљавали га са Ваше Височанство, обигравали око њега, пезили и титрали, док је он имао привилегију да почасту неком домишљатом казном онога ко се не покаже у правом светлу. За то време кажњенику би се остали ругали; на шале и понекад недовољно духвите речи, свита је била дужна да се држи за стомак од смеха. Напослетку, када

би смирај дана означио крај једне бескрупулозне монархије, дворјани би затражили дозволу да се повуку на спавање. Тако је то бивало недељом. Али, све се чинило да један дан не чини седмицу.

Халапљивост на злато Милић Маниташевић је наследио од оца Орестија. Још као малом он је причао, док су гризли дуње у дворишту, да је све у новцу. Да новцем може поседовати људе и да ће, док новцем располаже, бити и пријатеља на окупу, као што ће и жена претећи. Било који проблем да искрсне, златом се може заташкати. Злато је као дуња, говорио је. Оком подсећа на јабуку од злата. На први угриз је опора, али нема слаћег укуса до у слатког од дуња.

Иначе, Орестије је својевремено био неугледан трговчић. Све до тренутка када је обмануо једну старицу без наследника, и то на самрти, под именом Савка Цицвичевић. Савка је поседовала воденицу повише Мараша. Да би проширио делатност, он је пожелео ту воденицу и Савки понудио десет златника. Бака је пристала. Погодба јој се учинила одличном, јер је за ту суму могла себи да обезбеди бар последње дане на високој ноzi. Међутим, Савка не дочека ни следеће јутро а камоли маштано изобиље. Какву су судбину доживели дукати, чаршији је преостало само да нагађа.

Елем, после извесног времена, Орестије се баци на посао. Прво му је било на уму да обнови механизам и појача доњи строј воденице. Поводивши све елементе, он поче да бије трнокопом по земљи од подрума како би га продубио за још један хват. Трнокоп се после стотине удараца зарио, какве среће, право у златну жилу. Након почетног усхићења и сањарења о светлој будућности, Орестије се прибра и крену практичније да сагледава ситуацију. План је био осмислио до савршенства. Воденицу ће пустити у погон, сељаци ће моћи несметано да доносе моморуз*, раж и жито. За узврат ће им потраживати ушур, од кога, разуме се, неће баш тако лако моћи да оправда богатство које ће му доносити злато. Из тог разлога, након извесног времена, отвориће скромну кујунцијску радњу у коју ће злато пристизати из прве руке. Поштеђен рабата, накит ће доносити пун приход. Под параваном воденице, продубиће подрум за још један ниво где ће сместити строго одабране раднике вичне златарском позиву. Из подрума ће тајним пролазом на безбедној удаљености кришом износити златне шипке спремне за фину обраду и филигран у кујунцијској радњи. Богатство неће смети нагло да се умножава, већ постепено; па уз помоћ стрпљења, циљ остварити крајњим смештањем радњи негде на улици Кујунцилук која благо вијуга од Дрвеног моста, поред

* кукуруз

пушкара Шеаповића, па на улицу бритвација на- супрот Ђачког парка.

План се врло опрезно и до танчина успешно спроводио у дело. На *јорњем* нивоу воденичари су неуморно радили на жрвњу, а од тропота тракетала звук кљуцања трнокопом није се разазнавао. Жила је била благородна и чинила се да у само језро Зе- мље понире. Одмах пред се руда стапала на ватри с прописаном дозом бакра под присмотром иску- сног надзорника и најпосле добијала облик шипки. И *јорњи* и *доњи* ниво живели су и дисали у једном такту. Сви запослени држали су језик за зубима из једноставног разлога – били су подједнако и ва- љано плаћани. Временом се сарадња само побољ- шавала и почињао је да се рађа проблем необичне природе – шта предузети поводом вишка прихода.

Довитљиви Орестије узео је лаки путни пр- тљаг, сео на воз и одредио себи месец дана путе- шествија по Србији. Спочетка је походио Врање, Ниш и остале јужније крајеве, да би се зауставио у Београду. Оданде се вратио видно задовољан и тек на повратку кући објавио запосленима разлог свог одсуства. По свим поменутиим варошима пронала- зио је предусретљиве златаре и уговарао испору- ке златних шипки. Све је то лепо, одговорили су углас, али не заборавите строге контроле и царине Турака на изласку са Косова, а да и не помињемо заседе качака којима обилује ова територија. Оре- стије развеза дуванкесу и натенане наби лулу. Да

му промућурности није недостајало, дало се свима на увид у наставку разговора. Због тога су га ваљда и поштовали и са нарочитом искреношћу наглашавали оно ефенди испред имена.

Од тада је Орестије злато преносио изливано у облике штампарских слова. Калупе је добавио од неког пропалог словослагача. Слова би премазивали црном бојом, трпали у вреће и под маском невинашаца лиферовали потражиоцима. Царина се није ни обазирала на безвредна писмена, а качаци су само љутито одмахивали руком у знак гађења.

Изигравши закон, Орестије је временом постајао све имућнији, тако да је светина, и не приметивши, крај себе прихватила једног од најбогатијих суграђана. Радња се по идејном плану утаборила на Кујунцилуку и, без много рекламирања, постаде и једна од најугледнијих у Приврену.

Највећи процват радња је ипак доживела по Орестијевој смрти, када је допала у руке наследнику Милићу Маниташевићу. Он је, онако *маниџи* и амбициозан, из Београда донео нови шарм пословања. Иначе склон напредним идејама, чинио је све како би одударао од стереотипа.

Помодар, говориле би комшије пролазећи крај његове авлије, када би спазиле како сваког јутра упражњава фискултуру на каменим степеницама покрај куће.

— Па мора да буде у форми због швалерке — добацивала је свом мужу комшика.

Мотрећи да сувише не подигне глас, муж, седећи на својим басамацима*, мирно и сталожено би јој одговарао:

– Слушај, жено, да те ја нечему научим. Прво треба да знаш која је реч чему намењена, па да их тако верглаш беспослена. Швалерка је особа с којом муж чини прељубу над сопственом женом. Жена је особа коју мушкарац оставља кући и по граду шврћка не би ли још осетио блудничке чари, пошто му то кући или у животу није било довољно. Једном речју, то је несрећна особа која још увек тражи огњиште за своју празну кућу. А Милић Маниташевић не вара своју и више него добру жену, већ је само са закашњењем у овој другој пронашао ону праву коју не може да озваничи као прву. Тако да то ову ситуацију чини још замршенијом, па не знам да ти кажем да ли он вара прву с другом, или другу с првом. Када будем и ја нашао теби замену, ти ћеш бити свакако обавештена. Ако и то не узмогнем, а ти ћеш ме сигурно раскринкати по томе што претресам басамаче горе-доле.

Мало ко је знао прави разлог скакутања по степеништу Милића Маниташевића. То није била никаква помодарска фискултура за одржавање кондиције, већ рецепт за камену грозницу или начин за истеривање камена из бубрега по налогу лекара из Београда.

Оно што јесте у себи крио била је јавна тајна на коју је Јелка Маниташевић болно стискала кап-

* степеник

ке. На питање како на све то може да зажмури, да је муж наочиглед свих vara и чаршија о томе бруји, она би скрушено одговарала – због деце. Наравно, већ иза њених леђа говорили су с подсмехом да то само њен кукавичлук и урођена покорност дозвољавају. Каква деца, да није зveckаве сламарице, другачије би се она опхцила. Уосталом, само жена може мушкарцу понудити да је одмени друга на њеној функцији. Зли језици нису престајали да палацају, а то се итекако одражавало на целу породицу. Но, то није сметало Милићу Маниташевићу да и даље проводи време са две жене.

Друга жена, са којом је водио љубав отворених очију, звала се Ђурђијана Зивгаревић. Била је запослена код њега, имала је скоро дупло мање година и бујна прса која су вечито одисала на квацац. Њему се ближила шездесета, а посао је још увек цветао. У њој је уочио поверљиву, сналажљиву и учену особу какве је памтио још из времена студирања. Када се вратио из Београда, оженили су га пристојном женом из добре куће која ће му бити марљива домаћица, одана супруга и мајка за пример. Он је био сушта супротност својој супрузи. Био је динамичан, она пасивна; он доминантан и егоцентричан, а она суревљива и инфериорна. Типичан архетип балканске светице.

Када је упознао Ђурђијану и примио је на посао, у њему се пробудила и препородила она стара душа која је стремилa западу. Знао је, облизујући

се, да преврће странице приспеле штампе са запада, с економским темама, о борбама на берзи, најновијим шпекулацијама и светским тековинама. Свог равноправног партнера тек је пронашао, што је било невероватно, у једној жени. Ђурђијана је била оличење његових снови и судбинске пратиље.

Не само да су проводили време на послу заједно, неретко је и с уживањем одлазио код ње кући. Када би се касно враћао својој жени, она га је одбијала од себе у постељи. Смртно јој је сметао воњ хране коју очито није код куће кусао.

Народ је у доколици немилице испредао легенде и без имало претварања завидео Милићу Маниташевићу на повластици да се загњури у Ђурђијанино меснато попрсје.

Али, нико сем њега није знао прави разлог тешких растанака с њеним домом. У њеној кући је увек мирисало на пекару. Осим тога што је била таленат за рачуноводство и пореске марифетлуке и одвлачила пажњу својом раскошном појавом, она је била и врсна домаћица. Народ је пред вратима, својим очијукањима и нагваждањима остајао ускраћен за праву истину. Основа и тајна свих јела и потпора свом телесном и духовном прехранивању не налази се у бујним недрима, већ у тесту. Земља под нама која се чини безгласном, тек уз помоћ Сунца, воде, путем биљака, брашна, па кроз пећницу, продире кроз нас и коначно дарује оно што је нама неопходно да бисмо исказали сво-

је постојање, кроз глас. Оглашавао се тако Милић Маниташевић као петлић првозорац, упркос пове-
черју као преградку живота пред коначни смирај.

IV

*О іази најшойљеној кишом
и ошменим іацовима*

Најпаветнији људи се издвајају од осталих и тиме што себи могу да приуште и да буду највеће будале. Ко то не схвата слободно се може сматрати једном од њих, али без покрића. На себе никада нисам гледао као на генија, али бар поуздано могу да препознам оне који то нису на делу. Већих разлога за љутњу и немам с обзиром на то да сам сâм бирао маску убогаљене протуге.

Вечерњи сати на Шадрвану служили су за окупљање светине око чесме. Бистра вода која је допирала подземним каналом, тихо и равномерно је истицала у четири млаза. Од када је ту постављена, није се догодило да престане да тече нити да промени температуру, а камоли да се замути. Само се у глави замагли ономе који чашу наискап попије. Конобар је точи уз кафу и локум, истурајући руку с оближње баште кафане по имену *До онај свети*.

Магла је посреди увек иста, са кишом у виду неопипљивих каљица. Тако би се пролазницима,

и не приметивши откуд, по поплочаној калдрми Шадрвана љескале локвице као од недавне кише под кораком.

Корзо се простирао од Папаз-чаршије, преко Шадрвана па до Синан-пашине џамије. Призренци би шетали једним правцем, па окретали назад и све тако док се не нагледају и изоговарају једни других, као да ће сутрадан изгубити штогод од свакодневице. Само су око седам и по сахата ђаци морали да напусте, на сопствено негодовање, то непресушно извориште нових трајева староседелаца. Ако би који *заїлавио*, сутрадан би био јавно укорен јер се поасио*. По табанима би следила порција дегенека, а по длановима бујица пацки. Шибови су већ по заслуги, уз помоћ прута, фалаке и феруље украшавали дебело месо.

Када би уочили да гужва полако јењава, мој верни Куцов и ја уморно би се одвукли у своје прње.

Причу за Куцова сам вам остао дужан. По повратку из Београда, како сам већ помињао, преузео сам улогу слепог просјака. Једном приликом сам чекао да ми уделе милостињу на железничкој станици. Воз је каснио по обичају и руља се бесно тискала. Међу многима, истицао се један господин обузет кипућом нервозом. Као да једини није знао да, због навике стечене честим ратовима и сеобама, возови намерно касне из учтивости да не би прекидали пољупце уплаканих при растанци-

* осилити

ма. Недалеко од гомиле, два пса су наочиглед свих вршила недоличну радњу. Без имало увиђавности, онај господин танких живаца, када је изгубио присебност, посегао је за каменицом и без нарочитог циљања зафрљачио ка непристојном пару. На своје запрепашћење, а поготову осталих, каменица је право у главу погодила оног цукца који се двома ногама ослањао о тло. Када га је спазила покошеног, његова драга пустила се безглаво у бег, тужно цијучући што оставља беживотно тело свог љубавника. Од налета срамоте пред хорским негодовањем масе, онај господин замаче иза ћошка.

Ту исту кучку виђао сам још много пута, ваљда стога што смо обоје делили живот луталице. Оно што се дало приметити била је промена на њеном стомаку. Када се окотила, њено неугледно пашче сам присвојио и научио на себе. Из непознатог разлога, ижцигљало је сасвим кржљаво. Пошто је више имало одлике мачета, наденух му име, да се не би којим случајем појавила забуна – Куцов. Можда није представљао застрашујућег дасу, као уосталом ни ја, али смо се умногоме распознавали. Обома нам је била заједничка особина порив и навика за њушкањем, завиривањем у туђе ствари, чепркање по туђим авлијама, као и послушкивање шта се то тако загонетно не чује на прво уво иза неког подебљег зида. Потпомогнути непогрешивим инстинктом, ми смо сваки педаљ познавали као рођене очи.

Уз просјачи штап, не знам ко је више завређивао сажаљење. Срећа је његова једина била да су ме очи одлично служиле, иначе бисмо с великом муком проналазили једно те исто преноћиште. Послушног Куцова издресирао сам да по јачем куцкању штапа о калдрму зна да се запутио у погрешном смеру. Тада би се престројавао правилно и *лако* проналазио наш скровити кутак.

Ноћи смо проводили служећи се тајним пролазима кроз катакомбе које су од Римљана остале ту да чамују. Пронашао сам их још као дечак и тамо се крио од очевих бцова. У катакомбама смо имали потпун комфор, бар утолико што нас никада нису посећивали пацови. По свој прилици, њима је тамо било превише отмено и монотono, па су се за своје потребе ипак одлучивали на турску канализацију, *церису**. Слепих мишева је било, али они су од оних цимера које просто ни не приметите да постоје.

Гротескно – неко би рекао. А назив гротескно управо и потиче од савремених незналица. При ископавањима у Риму, бројно благо је налажено по рупама или, на италијанском, *grotte*. Њима је то изгледало смешно, и тако још у средњем веку наста тај израз. Гротескно или не, ја се вероватно не бих тако лепо снашао у Београду, да не беше блага које сам као дечак овде проналазио. Стрпљиво сам копкао по земљиној нутрини под свећом и у врећу

* канализација

скупљао сопствену ризницу. Од накупљеног блага издвојићу најлепше примерке (које су ми вероватно будзашто заплењивали београдски лупежи). Познато је да Турци праве од злата бодеже у виду ластавичјег репа с орнаментима искључиво од лишћа козлаца и понеким сунцокретом. Римљани су своје китили лишћем бршљана и дивље лозе пуне врежица, затим у облику минијатура медвеђе стопе и цветова зевалица. А било је и радова који су превазилазили машту, што је посебно мамило подсмех уз непрекидно понављање *iprošeske, iprošeske*. Осим бодежа, Београду сам у аманет оставио и медаљоне са урезаним ликовима, камеје, брошеве; па све до једне златне урне у чијем пепелу сам открио гвоздени прстен опточен златом и утиснутим оком од оникса. Њега сам последњег продао и дужан сам му вероватно посебну захвалност јер сам напослетку сазнао да је његова намена била да чува власника од недаћа.

Било како било, ове коморе које су некада служиле као одаје, парна купатила и шта све не, сада су само скромно уточиште за мене и верног Куцова. Као и сваке ноћи када наступи глуви мрак, и буку би могао да створи чак и најмањи шум, тишину је реметило једино лупкање штапом асаса*. У Призрену су ноћу улице биле слабо осветљене тек по којим фењером на гас. Асас, палилампић или ноћни чувар пролазио је сокацима до пред зо-

* ноћни чувар

ру и ударао тољагом о калдрму да би и сам стргао страх и у пролазу замандаљивао одшкринуте капицике.

Док се његово лупкарање удаљавало, и моје сећање искрадало и протезало све до времена када је ред и на мене био долазио да се судбини обиснем о врат.

V

*Шта је најбољи афродизијак
и како мештани падају
у неверицу*

Прежетије владичице наше Богородице, вхца је сазда се и пописа повеленије се с откупом господина младога краља Марка – лета 1371. – на порталу припрате Цркве св. Недеље исклесан је натпис Марка Мрњачевића.

Под брегом на коме се налазе остаци тврђаве Каљаја, ова црква за мене представља другу кућу. Њена основа је у облику крста. На њега најпре помислим када скупим три прста и прекрстим се. У зидове су ређани наизменично слојеви каменог тесаника и опеке. Тако и ја своје сећање шаролико држим. Мој отац Илија је ту службовао под духовним именом Илијас.

Говорио је с поносом да су његови преци Каљају озидали и крвљу је својом вековима штрапали. Његов отац је имао кућу одмах под крезубим бедемима. Богословију је свршио недалеко од ње и остатак живота посветио управо овој цркви. Тако да се цео његов свет у суштини сажео у тих не-

колико бокли сокака*, калдрме и поциглане стазе. На самрти је оцу учинио и такорећи право из школе оженио се како би лозу наставио. Моја мајка, још зеленија младица од њега беше када се преко ноћ затекоше насукани у првој брачној зори. Мајка је одмах занела, а отац се освестио тек пошто је очевој души последњи испраћај приредио.

Обријао је браду потом, погледао се у огледало и горко заплакао на очи своје невесте. Данима се није трезнио. Петога дана посекао је тропрсти храст. Од њега је сачинио крст и однео некуд на планину. Зарио га је као запис јер се покајао што је направио дете без љубави. Када се отрезнио, вратио се кући, подигао дете у ваздух и решио да се помири са судбом. Прихватио ме је, али онај крст у гори није искрчио. Његова мржња према оцу само се преображавала у мржњу према детету. Сву кривицу сваљивао је на мене. У њему су се бориле две силе; она очинска љубав и одвратност као према копилету. Насупрот том промењивом односу, према жени је полако проналазио необично осећање. Звучи невероватно, али они су управо били доказ да се двоје случајно повезаних, неком срећом или чиме год, могу наћи као створени једно за друго. Наметнута веза испаде невероватан спој љубави и сагласја двају бића.

Осетљиве природе, сигурност сам налазио само у наручју мајке. Док сам још био кењкаво дер-

* ћорсокак

ле, Илија је рукоположен за свештеника у Цркви св. Недеље и гледао је да се што више тамо задржава. Када није било посла у цркви, он је обилазио манастире и дуго загледао у иконе и фреске као да одмерава дубину очију светаца. Међутим, дани његовог шиканирања тек су предстојали. На најтанкоћутнији начин он је натукнуо страст која се почела гнездити у његовој души. Ничим изазван, беснео је сваки час. Као да није могао да сачека да одрастем и да од мене начини оно што је само он замислио. Увртео је себи у главу да ће мантија мени исто тако савршено пристајати. Такву помисао, онако малом, узалуд ми је било одбацивати. У себе сам једино допуштао да се увлачи извесни спокој; препуштајући се најдубљим инстинктима јер би у противном – гнев преплавио све моје биће и ја бих само продужио тај проклети низ с оца на сина када дође за то време.

Једног преподнева на путу ка Цркви св. Спаса, застали смо да се напијемо воде на чесми ограђеној камењем. Када сам се сагнуо и руку потурио под млаз ледене воде, из пукотине је извирила шкорпија, и то од оних најотровнијих. Не знам шта је одагнало мој страх, али убрзо сам руком пошао ка њој. Била је тако велика да ми је из ручице с једне стране вирио њен реп, а с друге штисаљке. Сви, колико их је било у реду за чекање, претрнули су, а једног деду умало није стревила кап. Пред згранутом руљом која се све више множила, ја ни

да пустим ни да држим. Отац је, сва срећа спазио под оближњим ћепенком маказе и опрезно ми се приближио. Заваравши ме лепим речима, одсече немани реп и штипалке. Светина је одажула и само се чекало да отворим шаку па да је још једном добро осмотре. Када сам отворио, на мом длану није било ничега.

Овај догађај је увелико премашивао очеву толеранцију и од тада је са мношвом гледао још строже да поступа. Хировитог расположења, веровао је да управља својом судбином и за будућност се спремао увелико као кројач туђе. Самим тим што ја нисам много страховао и што сам га бело гледао кад год би повисио глас, он је горео до безумља. Неретко бих га хваљао како тупо зури погледом, док усне отварајући у цркви држи молепствије, са већ безброј пута поновљеним текстом.

У часовима дубоке потиштености помишљао је на самоубиство, али, као и већина самоубица, враћао би се као из лавиринта огледала и душевно убиство приређивао коме другом до својим ближњима, попут многих других кжавица.

Својеглавошћу и особењаштвом биле су моје одлике као излетишта где се душа проветравала. Најбоље сам друштво проналазио у самоћи, поготову откад сам открио оне тајне пролазе које су Римљани само мени оставили на чување. Тада још нисам предвиђао колико треба да будем захваћан том откровењу. Све до часа када сам прснуо

као ваза у коју се натрпа земља и забодје биљка, захвална самој природи, богомданој, да у њој слободно дише и цвета. Све псовке и гнев који су се у мени годинама слагали испалио сам у орман за одећу на сав глас и, тек пошто сам истрошио целокупан репертоар, затворио сам вратнице.

Тај преседан догодио се када сам напунио седамнаест година. Да би од мене направио човека по његовим мерилима и одвукао ме од маштарења, ухватио ме под руку и одвео у непознатом правцу.

Поврх Пантелије, одмах испод Булбулдера, налазио се конак по имену Булбул хан. Назван је по томе, ваљда, што је кроз прозорске розете од пуног гвожђа напоље допирао црвкнут женских гласића.

По сваку цену, сећам се, отац је наваљивао да ми доделе најчувенију и најскупљу од свих. Имаа је два имена, а ниједно презиме. За муслимане се представљала као Јевдокија, а за Србе Ајша. Био сам млад и нисам схватао да туђа крв може бити најбољи афродизијак. Све у свему, нађох се очи у очи са њом. По уласку у њену одају, угасила је светло. Да се не бих спотакао, понудила ми је помоћ. Држећи се рукама за њене бокове, тумарао сам по мраку, што ми толико година касније дало идеју како да се неприметно вратим на ове просторе.

То је, изгледа, био њен ритуални обред да додатно успали муштерију у мрклом мраку. Док је скидала огртач сачињен од вуне чувених шарских

дебелих онова, од којих се чисто бела или црна вуна терала за Пешту или Беч, он би, склизнувши до пода, изазивао електрицитет налик муњама када у мраку просеку небо узбуркано над Шаром. Тако и њене раскошне облине севнуше; варницама осветљене осликавале су се у тмини и постајале узрок краткотрајном слепилу. Тај доживљај верујем да су многи скупо плаћали само да то још једном приуште својим очима. Оно што други муком плаћају, неки у воду бацају. Другим речима, те ноћи сам омануо. Она је, бесна као рис, упалила светиљку и почела да рида од плача. У сузама, једва постижући слоге да повеже, јецала је: „Па ово ми се никада није догодило, ти си ме понизио, шта сам ти учинила да ме овако срозаш, ово ти никад нећу опростити” и на крају је отворила врата, избацила ме уз псовке и треснула њима да се чуло у *До онај свети*.

Тек што сам приспео на станицу у Призрену из Београда, неким чудом сам налетео баш на њу. Одмах је препознавши, упитих шта се са њом збило у међувремену. После мене, рече, убрзо је дошао неки излапели Јеврејин као муштерија. Под старе дане побенавио, омађијан варничавом лепотом, толико му је главу завртела да ју је откупио од газде Булбул хана и узео је за жену. Срце га, како сам и претпостављао, није дуго служило, па је *бацио кашику*. Она два имена су избрисана, а сада је бар носила презиме, па какво-такво. Све

богатство наследила је она и од тада ужива у изобиљу, као богата удова. На крају, дочекала је и то да она плаћа сиротим и наочитим младићима за услуге померања намештаја и кућне расвете. Али, на опроштају ми шапну на уво дискретно, уснама ми додирујући ресицу: „Тебе никад нећу заборавити, неваљалче један.”

На станици ми је први пут у животу заиграо брк. Нисам хтео себи да ускраћујем нимало од тог осећаја надмоћности над целим светом који сви мужјаци у друштву лако одбацују, а у себи га више од свега прижељкују. Хтео сам да се продужи у бесконачност. Чак нисам осећао ни грижу савести према њој, јер она није ни била упозната са мојом правом и болном истином. Да сам импотентан. Али отац, онога дана, такву срамоту себи није хтео да дозволи. Убрзо након тога, ставио ми је до знања да више нисам пожељан под његовим кровом и презименом. Прионуо је на главни план, а то је значило ништа друго, до још једно дете, па Боже помози. Убеђивао је мајку да ће овога пута бити срећан, јер дете рођено из љубави може бити само право и здраво. И она је у потаји желела коначан мир, срећу и хармонију, онако изморена и измождена после свих тих година удовања два зараћеним странама. Наравно, мој одлазак није ни слутила.

За време трудноће, ја сам се отуђивао све више, с муком се опраштајући са свиме. Мајка је

умрла на порођају. Оца је њена смрт много погодила, али га је у животу ипак задржала утеха у виду мог млађег брата. Пошто није било мајчиних груди да га на себе привију, дадоше му име Дојче. Оплакавши жену, Илија је процветао и сву пажњу овога света посветио њему.

Једнога дана кроз Призрен је пролазио еспап. То је био караван коња, малих али дурашних. На леђима су носили товарице робе. Људе као пратиоце нису имали јер није било потребе за њима. Такав принцип превозења одвајкада се практиковао на овим просторима. Слободу кретања на њихвом путу обезбеђивао је закон виши од било ког постојаног. То се не може објаснити лако. Вероватно је то и једини начин да се роба размењује без отимачине и проливања крви – ако људи нису у пратњи. Поворка коња напредовала је уједначеним ритмом, сваким даном истим стазама и богазама од центра Призрена, преко Љуме, па све до Скадра. Колону натоварених коња предводио је коњ титулиран као калауз-коњ. Код њега је био кључ за сва врата. У његовој бистрој глави, смештена дубоко у памћењу, била је растворена мапа читавог подручја, истачкана прецизно местима као што су: то и то дрво, воденица, хан, мост, конак... Где треба зауставити остале и причекати газду да узме или остави шта треба и на ком хрбату, па пут под копи-та даље. Он се препознавао лако, не само по томе што је био на челу колоне, већ и тако што је на

брњици имао прикачену значку као какав ферман који важи за сва царства, краљевства, империје и потлачене.

Дакле, тога дана када је долазио еспап, баш пред мојим ногама срушио се калауз-коњ. Људи се сјатише са свих страна. Њихва лица одагнавала су мешавину неверице и страха. Не верујући својим очима, чудом се чудише да ли је то просто могуће да се догоди. И најпоследње, страхом окрвани, ко ће га и да ли то икако може, одменити – разилазили би се кућама, све вртећи главом и пљескајући рукама.

Клекнуо сам крај његове главе, миловао га дуго по још узаврелој кожи и пажљиво му смакао ону значку. Ставио сам је око врата као амајлију, отишао до катакомби, натоварио на себе врећицу и потражио гостопримство у Београду.

VI

*Ко од сунца цвика
и какве су боје звездице по дану*

Попут мене, и Дојче се родио са већ утврђеном судбом над којом се спонтаност живота њихала у ваздуху.

Док није проходао, Дојче је уживао у возњи дурацаком*, табанајући по кући и дворишту. Обожавао је да се залеће у ћошкове и нагло пресеца кривине док је грлом подражавао брзину свог возила. Тоновима су варирали од занесености под утицајем инерције. То је било једино што је производио његов глас и, отац уплашен да ће му син тешко проговорити, једног дана крадом спали дубак. Хтео не хтео, Дојче се нашао на ногама и убрзо почео разговетно да меље. Још ни у школу није пошао, а знао је напамет очеве тако често понављане крилатице: Памет није прелазна, али глупост јесте. Пази с ким се дружиш, сине. Све око тебе чини ти се збуњујуће сада, али крајње је једноставно. Лепота је пролазна, а очева мудрост је прелазна, у то није ни смео да посумња. Захтев-

* дубак

ни отац много је полагао у свог наследника. Када је пошао у школу, остатак времена био је предодређен да помаже оцу у цркви. Слика оца и малог Дојчета како каска за њим у жељи да га сустигне, у свима је будила симпатију и људи су гледали на њих као на срећну породицу. Као да нисам ни постојао, Дојче је за мене сазнао тек много касније. Отац му је подметнуо причу да сам својевољно напустио ове крајеве, у потрази за правим кључем за срећу, јер ми је овде било тесно.

Заједно су одлазили на теферич међу рушевинама Каљаје. Научио га је ходању на шулама. Тако је Дојче прелазио растојања корацима од седам миља. Спочетка, ходао је равним деловима града, да би напослетку вешто грабио и калдрисаним стрминама, мрежом сокака и, када би журба то захтевала, чак и шљунковито корито Бистрице прегазивао.

Илијасу је љубав коначно отворила врата. Али, оно што је имао у кући, све више је губио у цркви. Људи су све ређе навраћали или је, пак, све мање православног живља преостајало. Неки су напуштали ове крајеве под принудом, а неки су се полако стапали у локални колорит претежно арбанашког и турског порекла или нахџења. Човеку, несигурном у себе и своје ставове, изгледа да ништа друго не преостаје до да огрезне у свеколику мржњу као последњу барикаду пред шулама јачим од њега самог. Омрзнуо је све услед

претеране љубави и философије да се све налази у чистоћи крви. Гушио се опкољен нарастајућим џамијама и ничућим минаретима. Душанови виноградни на Курилу почели су давати бљутаву мешавину. Некада су српске девојке ногама муљале грожђе. Њихову опијајућу песму, праћену заносним покретима, одмениле су тешке пресе и неподношљива шкрипа и јечање гвожђурије и дрвета.

Слободно време Дојче је прекраћивао читајући неколике књиге световног карактера које је кришом добављао од другова из католичког семењишта. Александар Дима, старији, сврставао се међу водеће кривце за небројена јутра дочекивана под свећом. Док су се њему видици ширили, Илијин свет се простирао на све ужем оквиру. Затицао би га често како мрмља крај мангала док запрета ватру као да му је она остала једини саговорник. Куран, какав куран, Алах један, и само један – свака трећа реч. Од срџбе би почео да замуцкује. Тек, зором када би се прописно испљескао по грудима леденом водом, излазио би на јутарње молитвеније задржавајући камени израз лица и једва суздржавајући у себи огањ који му је стварала рика мујезина уз сабах клањање. А тек дервише колико је мрзео, ваљда у њима проналазећи непосредну конкуренцију. „Шта они”, опет би у ватру хуктао, „окрећу се као увежбане чигре око своје осе. Па логично је да им се заврти у глави, па још на све, прописно залауфани хашишом. Смејурија. Шта

би било када би киша падала с небеса. У леву руку би им капала, а из десне, не да не би сипило ништа, већ би дланом штитили да киша не пада на ожеднела поља људске душе.”

Тако је постајао све усамљенији под тврђавом разрушене Каљаје, погледа упртог надоле, у жељи да земља упије као заборав све погрдне речи: ђаурин, шкау, шкије* и домуз**, којима су његов народ погрдно дозивали незвани.

У време литургије, Дојче је махао канцилом и светио водицу. Окупљени малобројни народ крстио се до земље. Само једна девојчица, разбарушене косе, није скидала поглед са њега. Била је то кћерка Милића Маниташевића. Коса јој је била у нереду и запуштена јер се понашала а и наликовала више на дечака. Са дечацама се играла по сокацима Поткаљаје. По рођењу је имала светлу, скоро белу косу. Временом је, на свеопште жаљење укућана, коса добијала нијансе смеђих праменова, да би на крају постала зифт црна. Имала је уста можда и већа него што је то осталим цртама њеног лица одговарало. Лети је сва била умазана, а колена и лактови били су јој вечито у крастама услед ломатања по забитима. Зими је носила вунену капу преко целе главе. Кроз уске прорезе могле су да јој се виде једино су очи. Годинама је тако пиљила у њега, док је он око себе ширио мирис тамјана ко-

* шкау, шкије – погрдан назив за Словене

** свиња

ји је она на својој одећи дуго кући покушавала да одржи у сећању. Његово лице одражавало је само досаду гледајући у тог ружњикавог дечарца.

Иако је била недовољно зрела и свесна свега, Струја Маниташевић је ипак осећала шта се крије иза комешања у породици. Оне краљевске гозбе недељом и даље су трајале, али читава седмица је одисала неописивом напеташћу. Струја се повлачила полако у себе и постајала све неприступачнија. Често се налазила у стању у коме је била одсутна као анђео. Повијала би главу, рукама би се обгрлила и грицкала реп своје на једвите јаде скупљене плетенице. Подвигши ноге у турски сед, обухвативши лактове шакама, тако учаурена, претила је као да ће се сваког часа преобразити у лептира и заувек отпржути. Временом, како то већ бива, стицала је извесне настраности. Стекла је патолошко гађење према риби као оброку. Злато није смело да се ставља на њу, јер би јој се појавили осипи. На сребро, срећом, није реаговала. Али оно најважније, зарадила је алергију на Сунце, а као последица јављале би се пегице. Зими је носила вунену капу преко целе главе, али зато лети скоро да није излазила из куће. И то када би било неодложно, не би могло да прође без сунцобрана и шешира са широким ободом. Да би ипак некако доскочио луткама своје кћери, по његовом мишљењу, он унајми гувернанту из Великог Бечкереча, Наталију Здујић. Народ

околни одонда, ето, доби још један повод за трач. „Расипништво”, говориле су аброноше.

Наталија је по уласку у кућу одмах задобила симпатије и поверење млађане Струје Маниташевић. На прагу је објавила да је њена репутација беспрекорна и да је многу познату децу на прави пут извела захваљујући најсавременијим методама, а то је потпуна демократија, отворена комуникација, чиме се сарадња, а самим тим и напредак не могу довести у питање. Образложила је то тако што она долази не да подучава особу, већ да помогне бићу да само у себи препозна оно што му је дато по природи; и да то исто на најестетичнији начин предочи и пренесе околини.

Милић Маниташевић, не базирујући се много на њене речи, трудећи се да се не уплиће где му није место, препустио је кћер надаље сасвим сигурно најскупљим рукама којима гувернанта може располагати.

Кућно школовање је ишло задовољавајућим током. Часови су почињали после заједничког доручка. Али, Струја се будила пре свих; чак и пре оца који није престајао бесомучно да трчи горе доле по басамацима и скакуће по дворишту. Излазила је пред кућу и отпочињала свакодневни ритуал. Ширила би руке и тако прилично дуго стајала затворених очију као да призива Сунце. На прве наговештаје свитања, она би се опет ушунјала у кућу.

Када је године 1903. освануло још једно такво јутро, њој је било дванаест година. Када је случајно завирила у огледало, схватила је да се тога јутра пробудила као дејче*. Струја Маниташевић бејаше одвише живажна и енергична као дете да би ходола полако и оборених очију. Истина, уз Наталијине инструкције, научила је да не брза корак и смерно се држи, али је још увек личила на јаренце везано узицом. И чим би умакла њеном надзору, поскакивала би.

Када је тога дана у цркви стала пред Дојчетово кандило, коса која је засводила њено лице као какав ореол оставила је утисак као да је само на тренутак слетела у обличју магновења. Његове зенице застале су на њеним. Пробуражен погледом остао је укопан покушавајући да одгонетне како су она превелика уста најједном одмениле тако опојне усне. У Дојчетовом погледу коначно је нашла потврду за своју лепоту и тада је одахнула. Тек по изласку из цркве, још носећи на себи мирис тамјана, она се задовољно осмехну целом свету као да је хтела рећи да се нема чему не радовати.

Засењен оним што видеше његове очи, у себи је пронашао много више од једног живота.

Те године сам и ја бацио сидро у Призрену, те сам из прве руке могао да пратим цео развој збивања.

Оно што се иза затворених врата дешавало у кући Маниташевића, јасно сам могао на њихо-

* девојка

вој кћери да распознајем. Дане Маниташевић се успешно опоравио након исцелитељских преторука Ленке Дуваљке. Он је био добро дете и марљив ученик. На другој страни, Струја Маниташевић није престајала да задаје муке родитељима. Пубертет ју је очигледно прописно уздрмао. Почела је да се одева по неком свом нахџењу, увијајући се у силне крпетине које је сама кројила. Из сопствене визуре, рекао бих да је то био само начин да увреди оца и протестујући укаже на снобовштину која се увећавала подетињавањем у позним годинама.

Што јест, јест, Милић Маниташевић је на све могуће начине покушавао да наликује дилберу. Зими је на глави носио халбцилиндар. На корзоу, преплављеним фесовима од црвене чохе, он је заиста представљао светионик. Лети је носио сламни шешир болеро. Ослањајући се о штап од трске са филигранским крајем више из моде, у неком другом окружењу би и пролазио као кицош. Из цепа сакоа вирио је јаглук*, а из пуловера му је висео ћустек**. Пуцад су такође била од злата, као и зуб који је заменио потпуно здрав, баш у инат свима. Пушио је из сребрног цигарлука.

Тако бљештав, као енглески конзул у некој источњачкој престоници, шепурио се, називао добар дан људима, застајкивао кад треба и тако све до

* марама

** ланац на сату

Мараша, чији назив потиче од персијске речи хладовина. Тамо се налазила његова воденица уз звук непрестаног тракетања. Њен кров, и када није зима, увек је био бео као снег од мељаве и паспаља, који се уздизао скоро неприметно свуд наоколо. С неба су падале по читав дан, до касно у ноћ црне звездице. Били су то дивљи и питоми голубови, чавке, вране, свраке... налазећи обилато хранилиште на крову воденице.

Као на Балкану, и на том месту, спокој налазе птице, заједно и у миру, бар док је небо чисто, питома земља и вода несметано протиче. Дотле и погаче за свакога има.

VII

*Како ми је сачувала главу
гуџошија шиква*

Вулканска лава се споро креће, али од ње је скоро немогуће утећи.

Град Призрен често је бивао излаган неумољивим пљачкашким упадима качака. Цела Метохија је иначе одувек била пасиште које је привлачило све.

Кажу да у Индији венчавају жабе да би пале кише. Оно у чему многи греше када је призивање кише у питању јесте да плес пре свега мора бити леп. Док тајна успеха, у ствари, налаже упорност.

Тако су на том подручју, иако под турским протекторатом, Арнаути, упорни ко да их суша гони, упадали у галопу и користећи силу беспризорно отимали.

Предност православне богомоље у односу на муслиманску јесте звоњава. Наше цркве су ублаживале њихове нападе, бар у покољу становништва. На наговештај новог напада, у цркви до које је прво допрла вест, ударало би се у сва звона. На-

род би се разбежао куд је најпре стигао и потражи-
вао склониште док не мине узбуна.

Овог пута разбојници су дојахали напречац и звона су касно успела да упозоре народ. Ништа посебно није издвајало то дремљиво поподне када се кроз чаршију наједаред проломила ужасна ски-ка. То је свиња протрчала са забоденом заставом Србије у пламену међу лопатицама. Крвници су је проболи довољно дубоко да се држи усправно, а опет недовољно да је смртно онеспособе. Непочинство се јасно наслућивало у том акту и наједном наста општа пометња сокацима. Арамије* су пред вратима!

Повик *Иде Љума!* тако познат у главама Призренаца и са само њима потпуно знаним значењем, најављивао је исто тако непожељне госте. На помисао да стижу Љуманци, крв им се ледила и разум уступао место општој паници. У први мах све се претвори у прави мравињак, да би недуго затим све опустело, па би се неко са стране запитало да ли је овде икад иког и било.

После тих неколико секунди проборављених у апсолутној тишини, наступала би подржавајућа и заглушујућа рика. Хорда качака, ношена дивљачким покличима на коњима, рушила је све пред собом. Наоружани до зуба мартинкама**, скадаргијама и јатаганима, парали су ваздух у наме-

* разбојник

** марка пушке

ри да опљачкају што више до бунила преплашен живаљ.

Предводио их је Танџар Тепеђуз. Јахао је високо уздигнуте главе са црним зулуфима воском обрађеним да опонашају орловска крила. Зловољног и осионог, природа је тако штедро обдарила гласом који ни за шта друго није био намењен осим за командовање. На његове заповести слепо се одазивало послушнички.

Презиме Тепеђуз Турци му наденуше јер су га добро познавали и гледали да му не стају на пут. У преводу са турског, тепеђуз би значило – око на темену. Био је и више него поносан на тај турцизам. По њему је све било боље него бити *ђоле* – роб.

Танџара су се сви редом плашили због бројних јуначких дела. У Арнаута, пред бој се певало о славним погибијама и гледало у овчју плећку. Једино је он за живота достигао ту почаст да се нађе у једној од многих. Прича каже да је у младости откопао гроб свога деде, иначе српског порекла, и извукао његову лобању. Бичаком или сечивом од бритве остругао је гњило месо, преотевши земљи то задовољство, и тако очишћену ставио на почасно место у својој кући. У лобањи је држао свећу. Цела просторија је од тад изгледала помало аветињски и многи су гледали да не долазе код њега без преког морања. После својих похода он би најрадије уживао у тој просторији док су сенке игра-

ле по зидовима, а једино се дедино теме беласало као кече*.

Иначе, мартинком је научио савршено да барата тако што је, још док је пушка од њега растом била виша, нишанио путем у керамичке чашице на телеграфским дирецима. Звук прскања чашица ни са чим у животу касније није могао да пореди.

Истетовирао се барутом против зла врло рано и крчио себи својом неустрашивошћу пут и, ето, доспео чак до вође банде.

Банда је живела у бачији у племенској заједници. Али њих никако не треба повезивати са арнаутским фисовима. Они су били само барјак за праве Арнауте. У ствари, до 1820. године Љуманци су, као и многа друга поарбанашена села, говорили српски и славили славу. И Синан-паша је из љуманског села Топољана узет као јањичар, узгред.

Kur mē falet mos kovsha – кад ми опростиш, боље да ме није. Таква реченица и многе друге везане за непогазиву бесу – заклетом крвљу биле су својствене Арнаутима док се нису помешали са онамошњим Србима. Те Србе су назвали Арнауташима који, ни за какво чудо, постадоше већи фанатици и свирепији душмани према својима. Србин је тако одувек отуда био између чекића и наковња.

На другој страни, то се гадило Турцима. Наглазили су за Србе да су тупи, лакоумни, удворљиви

* арбанашка капа

ви и ласкави јер су им села у планинској области опкољена Арнаутима, па не желећи да се исељавају, они мораше да поприме њихову веру и обичаје. Склони лукавости и подбадању, стекли су омразу свих страна. Пошто су им укаљали бесу, другог начина није било него да својим суровостима задобију поштовање.

С Арнаутима су још и могли да сарађују јер су се безмало и стопили, тако да се по карактеру не би могли распознати. Код Турака никада нису могли да се провуку. Добро се зна да оријентални пси, кад је хладно, спавају прибијени једни уз друге на калдрми. Арнауташи пак на једно око спавају јер се никад не зна ко ће кога на спавању преклати.

На Шари, кад је сахрана, Србин преко ковчега баци грумен земље, Арнауташ камен.

Тамо где се врхови Шаре узносе у облаке чинећи везу неба и земље, као пут одозго, призренска Бистрица силази змијским шаром, те се пробија кроз кланац да прочисти подножје Душановог Цариграда, садашњи Призрен. Пресеца га напола, затим вијуга равницом и, стапајући се са водом Дрима, хри сињем мору. Успут Бистрица собом води још безброј притока, потока и речица. Једна од њих је беснохучећа вода Љуме која вреба из теснаца. Над тим теснацем уздиже се величанствени мост невероватне висине утолико страшнији што само једним сводом опасује реку. Арнаути га зову Урашајит, Турци Шејтан-киприси, а Срби Ђавољи мост.

Још као дете, опчињени Танџар знао је сати-ма да му се диви пода њим. Ту је често проводио време јашући свог дрвеног коњића – обичну тикву са издуженим вратом. После јахања знао је да поседи са такозваним господаром друма. То је био крепки старац који је ту у турском седу са чибуком дувана одлучивао кога да пусти преко Ђавољег моста, а кога не. У почетку му није било јасно како то да самом старцу без икаквог оружја сви, па и надлежна војска, полагају рачуне и моле за пропуст. Тек је касније схватио да гора има и очи и уши. У случају да старцу и длака с главе спадне, истог часа би се стушили, као орлови с неба на плен, његови хајдуци.

Хајдук и јесте био. Иако га је лице одавало да је на заласку живота, његов курјачки поглед је застрашивао саговорника. Наизглед миран, његове очи су неухваљиво шарале уздуж и попреко.

Када му се неко не би допао, ту не би помагале ни бујурдије ни тескере ни фермани. Дуван му дати и ако разговор пође у погрешну страну, паметно би било окренути га назад. Ето, како се још у детињству Танџар уз старије сам подучавао и припремао да и он једнога дана постане горски господар.

Тако је наумио и тога дана да пустоши Призрен под затвореним оком турске власти. Грабили су шта су стигли. Од намирница са ћепенака, па до упадања по кућама и радњама, где им је, ко би се

нашао унутра, без супротстављања предавао шта год је имао при себи. Једино нису залазили у Ку-јунцилук, јер би се тамо замерили Фандама – једном од фисова, различитих по томе што су припадали католичкој вероисповести. Њихови напади обично су извођени без смишљеног плана и организације. Једина срећа крила се у томе што су све изводили муњевитом брзином. Док дланом о длан, разбојници би испарили. Досад нисам чуо кукњаву ни лелек. Више се сводило на брисање хладног зноја са чела похраних.

Тога дана сви су успели да умакну на време осим мене и Топаловића, мог колеге по просјачком штапу. Његов надимак односио се на дрвену ногу којом је храмао (топал – хром на турском). За бекство је било касно, тако да се за тили час нађосмо лицем у лице са Танџаром. Тада сам га први пут видео уживо (само што је он мислио, наравно, да га ја не видим). Мислим да смо обамрли и Топаловић и ја. Узнемирени коњ је рзао као да се пита шта ког ђавола чека његов господар, зашто нас не растави са животом више. Његов поглед се дуго није одвајао од Топаловићеве ногаре. Напослетку се пренуо као из неког сна и неким њему несвојственим блаженим гласом обрати се коњу – *Ај, ђи*. Тек када су копита праснула громогласно о камене облутке, Танџар је очима променио правац. Топаловић се једва на *ноћама* држао од страха, од којих је једна стварно подсећала на дугошију тикву.

VIII

*Шта сања вам њир
ѡреко белої дана*

Након оне лошотиње, како су називали посете Љуманаца, живот у Призрену се усталио. За посетиоцима, пожељним колико и племе људождера, само су опљунули трипут и наставили свакодневни посао.

Отац Илија је и даље животарио са својим сином петнаестогодишњаком. Они, наравно, нису ни претпостављали да је породица, изузев мајке, била на окупу. То ми је посебно пало на памет док сам слушао старог гуслара на Шадрвану:

*На Приврену, мјесту њиѡмоме,
Онѡје беше срѡски цар Сѡјејане,
А са сином нејаким Урошем.*

Иако је отац у Дојчету пронашао послушног сина, није се могло отети утиску да се није потпуно растеретило бремена.

Када би га санак прекидао у ноћи, гоњен недостатком ваздуха, отварао је прозор и грчевито

га стезао за рам. Његова плућа би жудно нарастала док му је зенице испуњавао месец. Откуд је њему, сасвим рационалном човеку, посвећеном једноставним стварима, питао се, крајње глупаво и његовим годинама недолично питање запосело уши: Шта сања вампир дању? Љут на себе, враћао се у постељу приписујући то појави првог опалог листа на прагу јесени свог живота.

Дојче је после откровења, када је угледао Струјино преображење у лептира, уочио нова пространства за која није ни слутио да постоје у његовој души. До тада је за себе мислио да је пуко безначајно створење. Открио је да љубав не подразумева само једносмерно значење речи волети неког. Напротив, љубав у себи садржи обострану силу теже двају бића. Та узвратна реакција нас коначно и доводи до смисла нашег постојања – на овом свету нисмо тек случајно, већ да себе спознајемо и у себе се заљубљујемо тек кроз друге. Тражећи себе у другима, значи до божанства се уздизати, тако што том бићу уносимо веру. Тек кад страх од бесмисла ишчезне у вољеној особи, тада смо и ми сигурни да нисмо само посматрачи, већ вољни учесници, преко потребни судбини да би се о њој испредало. Но, он је био тек на почетку врлетног пута. Његовој главици још увек су ти појмови били рогобатни за уобичајен инвентар. Као што бива када срце што би као барка на пучину први пут заплусне јачи талас, Дојче поче састављати стихове.

Ван времена и простора, кришом од оца, у својој соби, уз пламичак свеће, до ситних сати је умакао дивит* у мурећип**. Када је спознао у какву је неумереност у љубави упловио, истодобно је открио и колико мржње у себи поседује према животу који води. За тили час му се разоткрише све патње и трпње колико их је годинама прикривало његово незнање и свест заточена под тучаним звоном свога оца. Опседнутом неповезаношћу и опречношћу љубави и мржње, отвориле су му се несагледиве границе. Тек пишући и ослобађајући затрте стазе и буњишта мозга, он је полако долазио до епохалног открића. Без помирења и компромиса услед неминовних супротности од којих је живот сачињен, не може се ни стићи до потпуног склада и хармоније. Сапет мржњом и обмотан ланцима, тек распет љубављу, постаће разоделених видика. Колико већим простором буде располагао, толико ће из себе моћи понудити, али и примити. Мржња се обично не сналази на ширини, она је створена и, може се рећи, чак ненадмашна где скученост преовладава. На другој страни, љубав тек добија своје пуне димензије када се пред њом отворе све баријере и она напосто преузима власт.

Отац је примећивао промене на сину, али више заокупљен својим недоумицама седео је скр-

* перница са мастионицом

** мастило

штених ржу. И даље га није попуштала мисао да одгонетне енигму: Шта то сања вампир преко белог дана?

Дојче је и у детињству био затворен и некако имун на игре које су причињавале радости и незаобилазан кутак дечаштва. Док су се остали вршњаци играли ђелициме, дозге, тандарије, донде магарице, његов свет се вртео око неколиких књига које је преузео од мене. Најопаснија дечја игра била је карбитном сафом. Та конзерва би се зарила у земљу, на врху би се екером избушила рупа и прутом би јој се примакла запаљена харгија. Брецнула би околином експлозија и конзерва би одскочила увис на опште одушевљење. Само је Дојче остајао равнодушан. За разлику од осталих, он у ватри није налазио ништа загонетно ни свето. Ганутљиве природе, прожет нежним осећањима, узвишену опчињеност проналазио је једино покрај воде. На воду је гледао као на светињу. На Божји дар који нам је дат у виду искушења. Наизглед у изобиљу, али у вечитом истицању. Као свеопшта клепсидра човечанства. Страхујући да ће доћи дан, у скорој или даљој будућности, гледао је на њу као на нешто пролазно и налазио у себи јединог посматрача те врсте, немог сведока људског расипништва и немарности према природи, а у ствари према себи. Колико се чудило необазривости људи, толико се дивио свакој капи. Чак је и кишу сматрао упозорењем са неба. Киша се на

Призрен најчешће спуштала као прозирна завеса и сви би је неприметно дочекивали и испраћали, сваки са властитом капом. Дирнут чудесном природом, предосећао је да би земаљски рај могао да буде Божји испит за улазак у небо.

Како га и не би такав осећај опомињао, када је Призрен дословно почивао на води. Избраздан мноштвом река, потока, јазова, кладенаца, водовађа, врела, студенаца; замршен, али ипак складан сплет артерија које су ромориле и извирале са свих страна. Сав у зеленилу и жубору, са три стране затворен планинама у растакању, са југоисточним делом где се постепено диже и расте валовито по огранцима Шаре, био је идеалан за теферич. Невидовну лепоту чинила је Бистрица својим кривудавим током. Клисуре је стрма негде двеста, а негде четиристо метара. Уме да буде погдегде и само два метра широка. Набујалост воде умногоме зависи од падавина и снега када почне да отопљава. Вода бледозеленкасте боје хучећи продире на Марашу под Каљајом. Само на Марашу је четрдесет извора и због тога се зове Крк-бунар. Почетком 19. века, у време урбанистичке ренесансе, град је задобио коначан, оријенталан изглед. Реке и потоци оделили су стамбене јединице. Разграњао се у безброј сокачића. Срби су протерани по падинама, а Турци су у долини уживали у својим цветним баштама. Турска дворишта су била опасана високим зидовима, с нескривеном чежњом

за светлошћу и ваздухом. Срби, на другој страни, шћућурени на ситним површинама, куће су градили на цик-цак линијама и степенасто, једну изнад друге, са тесним, затвореним авлијама. Главна подела је била на центар – чаршију и делове – махале. Улице су наткривене многобројним ћепенцима малих занатских рационица, непрестано заточених у половној вреви. Међутим, оно јединствено по чему се Призрен издваја од осталих градова јесу воденице, које му дају посебан ефекат идиличности. Дуж читаве мреже јазова и поточића, а и саме Бистрице, биле су начичкане кућице с крововима белим од паспаља и незаустављивим воденичним витловима. Можда је најлепше доба дана настајало када сви похићају на шеталиште, а месечина потпомогнута уличним осветљењем укаже на њихов знајај. Нека се фантазија увуче у кости мештана и почну да бивају нарочито поносни на своје пребивалиште. Испуњених срца, мимоилазе се као да плешу калађојну* само њима намењеним корацима.

Омађијан, Дојче је проводио дане гледајући у воду и облутке са корита од којих су махом биле саграђене све куће у Призрену, као и калдрма која их је спајала. Ти наноси камења никад нису ни престајали да се круне заједно са водом са великодушних планина. Снага која је избијала одозго, са врхова, у непрестаном гуркању титанских рамена

* призренско коло

доспевала је у подножје и чинила услугу малом човеку темеље да сачини.

Зими би се испод Дрвеног моста појављивали ледени сталактити – мадзири, и све је попримало ореол бајке.

Када је из Призренских новина Дојче први пут сазнао за ватрогасце, истог је часа схватио шта је његово животно опредељење. Коначно је могао да уобличи и направи корист од своје опчињености водом. Маштао је да ће једног дана, као што и у Београду постоји, овде бити постављена станица ватрогасне службе. Овај крај је то итекако потребовао. Честим подметањима пожара због међусобних неугласица око имања, верских трвења и крвних одмазди, коначно би се могло супроставити. Беспрекорно уредне тегет униформе са бљештавим шлемовима и пуцади на њега су оставиле неизрецив утисак. Коњска запрега, цистерна по принципу дресине и циновски шмрк заувек су му испунили главу. Једина тешкоћа искрсавала је у виду оца. Како то њему објавити, а да овај не свисне од бола, премда га је већ у мантију опремио. Свестан очеве непопустљивости, ограничио се само на маштање и пустио време да несметано тече.

Када је отац опазио да му син пише песме, прибојао се да му то сина није обузео младалачки жар и пожурио да угуши дух сањалаштва. Убрзо је искористио прилику када су остали сами и уз сав могућ говорнички арсенал потурио поучну причу:

– Био један момак који је за себе мислио да је писац по рођењу. Није важно када и где, али десило се да је починио убиство из нужне самоодбране. У недостатку доказа, ипак је био осуђен на доживотну робију. Бачен у самицу, једино друштво представљала му је Библија. Годинама је читао да би угасио своју жеђ за писањем. Када је научио напамет и учинило му се већ одавно досадно да је по безбројити пут ишчитава, његов порив за писањем опет се пробудио и није му давао мира. Пошто није имао папира, он се досети да кроз решетке сваког дана истура библијске странице на сунце и кишу док слова нису сасвим избледела и ишчезла. Од парчета угљена сачинио је оловку и почео да пише. Међутим, када је после извесног времена застао, испало је да је потпуно истим речима испуњавао странице као да ни за шта друго дотад није знао нити би могао друкчије да допише. Када су га једног дана чувари нашли беживотног у ћелији, нису приметили да се било шта променило у његовом окружењу. Ту се налазила само Библија.

По завршетку ове приче, на очево изненађење, Дојче уопште није био потиштен. Напротив, сложио се са оцем да вера једино чини човека потпуним и да он свим срцем жели да настави његов пут. Још је додао да у Призрену нема довољно могућности да додатно прошири и оплемени своје знање и да би само београдска Богословија то мо-

гла да поткрепи. Отац није знао шта би од среће. Просто није могао да верује да се то стварно догађа. Иако се у почетку плашио да му се не деси слична судбина као са првим сином, одједаред му је лакнуло. Од толиког узбуђења није ни стигао да посумња у Дојчетову искреност. Дојчетова завера се, наиме, састојала у томе да свакако студира Богословију, али и да разрађује на лицу места план како да доведе ватрогасну кочију у Призрен. Пошто се братска љубав никад није доводила у питање, он се, претпостављајући да сам ја тамо, надао да ће ме тамо неупоредиво лакше пронаћи. Јадничак није ни слутио да сам ја већ ту и да будно мотрим на све прилике.

Прожет најдивнијим осећањима, отац је све напоре усмерио да до 1906. када ће Дојче завршити средњу школу прибави довољно новаца и пошаље га на студије. За то му и неће требати богатство, јер би Дојче с одличним успехом лако требало да буде примљен у интернат.

Од тада је престало да га мори оно питање шта сања вампир. Сам му се наметнуо одговор, који је гласио да ће се једном пробудити и открити да је све био само сан, да ће проверити да ли је сигурно мрачна ноћ, покрити се поново прекривачем и задовољно се окренути на другу страну, назад сновима, у сусрет јутру као сав нормалан свет.

IX

Може ли се причврљити на ком другом језику

Када смо спазили да нас баш-полица мотри преко рамена, Топаловић и ја се дадосмо у дискретан бег са вечерњег Шадрвана. Полицијски старешина је био млад и зачудо мио човек, али његов поглед је био довољно разговетан – те вечери му нисмо били баш по укусу.

У животу сам схватио да ћуд народа умногоме зависи од река. Тамо где су равнице, широке су и мирне реке, па тако и људи никуд не журе. Овде, у нас, реке су брзе, непредвидљиве и хировите, па тако и говор људи и њихов карактер; часком те преваре из навике, а можда и из доколице. У неку руку то добро дође кад је реч о кондицији. Управо такав однос сам имао са Топаловићем. Један другом нисмо дозвољавали да га онај други ухвати на спавању. Друго нама убогима (условно речено) и није преостајало до да у шали и натезању, који осмех, па био то и подсмех, искамчимо. Протерани са корзоа, упутили смо се покрај Бистрице уз прекарсни дрворед топола, врба дафина, бресто-

ва, дудова и липа. У крошњама, где бројна птичја гнезда почивају, само се којој буљини отимао хук. Главно одредиште нам је била чајџиница.

– Спопада ме нека мисао, побратиме. Али, буди искрен када те питам.

– Што да не. Али ако хоћеш да те лажем, немој да се љутиш ако ти не кажем истину.

– Врло добро. Само сам хтео да будем сигуран.

Испред чајџинице приказ на који смо већ оуглали. Ногом у тур, газда је испраћао неког несрећника.

– Пу, душа ти прогорела. Причврљио си вино ко нездрав, па си причврљио госте да ми давиш. Цео дан ти титрам и питам те имаш ли да платиш. Тек кад си заборавио да причаш, ти ми главом климаш да немаш.

Гост главачке излете на друм, а ми се, богме, у небезразложном страху погледасмо да ли смо изабрали прави тренутак и добро место за наше безазлено ћурликање.

– Хајте, само изволите. Не каже се узалуд да вино служи мудрацу да постане будала, а будали да глуми мудраца. Морао сам да га причврљим. А ви, изволите – газда отхуњу и отвори нам врата.

Газда Стамболић је био диван механија и човек широких груди. Али, није презао да употреби силу ако би неко покушао да му наруши дуго стицану хармонију и правила куће. Његова узречица била је *причврљити*, коју је користио као замену

за све глаголе и придеве које би могао под једну капу да смести. Неко му је од предака био у Стамболу те му презиме тако и настаде. Није имао породе, јер му је жена била нероткиња или сувокрља, како се овде говори.

На првом спрату се свирало и певало. Честе теревенке трајале би до зоре и неретко се завршавале пуцњавом. На спрату се неговала мирнија атмосфера. Играло се коцке, водили тајни разговори или послови уговарали. Утуљено светло доприносило је дискрецији просторије. То је било једино место за јавно састајање мужеложника или по турском кекеза. Баш-полиц је гледао кроз прсте Стамболићу јер су били у изванредним односима, а за то је могао да једе и пије муфте код њега. Док су га неки карактерисали као расадник шкодљивих идја и као осињак интрига, газда је мирно бројао новце и дане са супругом коју не би мењао ни за шта на свету. Споља су по зидовима били окачени листови дувана тек да се свима стави до знања да овде нису баш сва правила и закони на моћи. Наравно да је било дозвољено пушење, али он је тиме алудирао на закон султана Мурата IV, који је ухваћеном у пушењу пробијао нос муштиклом од клена или од птичијих ногу. По зидовима унутар чајџинице били су окачени сатови разних величина, марки и годишта. Оно што их је спјало била је чињеница да ниједан није радио. Газда их је намерно закочио да му се гости не

би стално освртали, односно да би заборавили на време и оставили што више турских мџидија и мисирских лира.

Када смо се попели, газда нам је руком показао на сто са две расположиве столице.

Ја сам наручио селтерску воду, а Топаловић ђугум* бозу. Од хране смо узели бумбаре – надалеко чувене кобасице и далаке – што би била слезина.

Док су се два кекеза окренута мени љубила, носећи се мишљу да сам стварно слеп, одоздо је допирала рушилачка вика помешана с музиком грнате**, ђеманета***, дефа**** и тарабуке*****. Столови упљувани мушицама тресли су се под ударцима песница о заводљив ритам. Понекад би и неки суд пао на под. Без обзира на све, музика није престајала да нагони људе на бој. Испаравало је на јаглију, јањију, капаму, паприкаш, капамезанију, сатараш, сарме, пасуљ, пихије, бирјан, сепзе, коломбоћницу, јуфке, лукум, филију, ђетен и тахан алву.

– Знамо се, бре, три године. Све си вешто избегавао. Па ако није тајна, 'ајд реци, које си вере – Топаловић је стигао некако између дивљих под-врискивања да сачини питање.

* бакарни суд

** дувачки инструмент

*** виолина

**** даире

***** ударачки инструмент

– Ја сам ти Србин турског порекла – морадох да приметим траг чак и мом омиљеном ћопавцу.

– Значи, јарам чаракли. Човек са половином опанка; ни расол ни купус.

– Немој ти да вређаш. Тако само Турци имају право да нас довикују – одбрусих му и лупих пикслом о астал.

– У ал' си наopak. На крају ћеш код ових твојих побеснелих да ме откуцаш да пљујем по вери.

– Ма, нећу. Само ме пусти мало да уживам у песми.

На то наручисмо ипак по шише ракије.

– А то никако да те питам. Како распознајеш твоје потурице од правих Турака – Топаловић наканио и не уме да пусти.

– Видиш, Топаловићу, моје очи соколове, ево, овако. Сама песма у Турака је другачија. Бржи је ритам краси и уз њу Турчин длановима пљеска. Он нема шта да се труди да је осећа, она му је у крви, јер из Азије и Африке потиче. Колико год немирна звучала, они је мирно и кротко прихваћају као саливено. А да бисмо је ми, словенске душе, тугељиви и осећајнији, у себе припили, песму смо развукли до у бесконачно и тако се створи севдах. Неки унутарњи жал који ни Турчин не може схватити. Та наша сваколика помирљивост и трпељивост у ствари је само привид спољашње природе. Ми то чувамо и носимо у себи док севдах све то не побуни и не размрси. Па стога у пијанству, куку

јада. Онда и не чуди када кроз сузе крену чаше и столице у ломљаву.

– Чудно збориш за разлику од твојих фанатика.

– Биће да је то зато што сам слеп. Па ми звук не допире само до ушију већ тек пошто се одбије од душе.

– Ма је ли оно ефенди Милић Маниташевић тамо игра тавлу у ћошку?

– Ја разбирам само коцкице, али не и језик – подсетих га.

– Ма, језик је у свих исти када је тавла у питању.

– Е ту би могао да си у праву.

Газда Стамболић је мењао пикслу коцкарима и како се коме обраћао, мењао би језик у зависности од националности.

– Кажу тамо негде на пустом острву два бродолоника, не имавши шта са собом, почеше да разговарају. Један рече оном другом да на свету постоји неки народ Срби и говоре најлепшим језиком који је икада постојао – рече Топаловић надажутији него обично те вечери.

– Ово је, предосећам, још једно перце по голицавој теми. Дедер, смањи мало.

– Ти ме не саслуша до краја. Елем, неким случајем спасише их и објица се нађоше срећни на копну. Од тада постадоше нераздвојни пријатељи. Често су се обилазили с породицама и куд год

пошли враћаше се на онај разговор. Колико их је копкало, они натоварише бисаге и одважише се на далек пут. Када су стигли у земљу Србију, њихвом разочарању није било краја. Псовали су и Србе и њихов ружан језик и онај спасилачки брод који их је вратио живе и здраве са пучине.

Сад сам се ја нашао прозваним те расплетох одговор:

– Онај што је рекао једном од та два бродоломника да је наш језик најлепши нимало није погрешно. Јер најлепши језик се не мери по звучности за ухо. Он је то мислио као најпредусретљивији и најиздашнији обилним и тананим захтевима осећања која су често неисказива, али смртно жудна да се поента растумачи. Ако ћемо тако као бродоломник површно да гледамо, онда француски далеко предњачи по естетици. Налик гугутању два заљубљена голуба без сувишног замарања сугласницима. Енглески је савршен у једноставности, али му стихови напоследку испадну нелепшави; немачки је прецизан до савршенства, али одвећ груб и неотесан; руски је тепајући и милозвучнији од српског, али недоречен; арбанашки звучи као клокотање церисом... – и ту схватих да сам претерао. Топаловићево лице је дуго остало непомично у чуду откуд баратам толиким подацима за које он никада раније није чуо. Да бих ситуацију склизнуо с претеће стрмине, одвалих да ми је деда лично бединовао код Вука Караџића те ми пренео с ко-

лена на колено његова нагваждања. Кад споменух Вука, Топаловићевог сапатника по храмању, он заборава шта сам све баљезгао и поносито стаде да се лупа по оној тикви.

– Па, нисмо ми тиква без корена.

Обрисавши хладан зној, разговор на брзину примакох крају, платисмо газди Стамболићу и напустисмо читави лумперајку у приземљу.

Милић Маниташевић је још остао да баца тавлу. Код Ђурђијане се лепо најео, а кући није имао зашто да жури. Откако је Јелка почела да се сагиба, да вуче ноге при ходу и од кад је изгубила све од младалачке безразложне веселости, он је све касније навраћао кући.

Њихва кућа гледала је на кућу Илије Божовића. Иако их је делило клупко уличица, заљубљене главице Струје и Дојчета сваке ноћи су у мислима преваљивале растојање ваздушном пречицом.

Х

*Каг њоѡушѡа ѡрви ѡљубац,
а каг ѡрерасѡа у доживоѡну навику*

Бурђијана Зивгаревић је нарочито доприносила да вода поцури низ браду Милићу Маниташевићу док ју је посматрао у кухињи како припрема оброк. Говорила је да за добро јело нису пресудни укус и мирис, већ боја.

О, како је Струја Маниташевић жарко прижељкивала да му прилепи шљагу док му образи не задобију боју божура. Све је теже подносила очеву разузданост. Желела је што ређе да га виђа. Била је трептај удаљена да не одоли искушењу и све бриге једним потезом у бунар да стрмекне. Горела је да истрчи на улицу и првог незнанца који пиша по зидовима, реже нокте па завија у прљаву хартију са пода и набија у пукотину зида, па настави до чесме, умије се и узима авдес*, да одвуче у буцак и пода му се.

Дивила се Дојчету када јој је причао да се патње спирају једино на даљину. И у праву је био. Благо њему што иде! Нек захвали Богу што је мушко, првенствено.

* МОЛИТВА

Клела је мајку што је тако попустљива. Клела је оца нечастивог. Клела је Ђурђијану, ту успијушу бестидну.

Црква је отварала врата Милићу Маниташевићу. Он јој је богато узвраћао. Важио је за највећег добротвора. Његово име и имена чланова породице била су уклесана на скоро свим донаторским листама. Само је Дечане заобилазио. Ђаво се плашио да прође (да се провуче) испод ћивота. Јер опште је познато, ако си ма у чему неправедан, ћивот се сав уздрма уз ужасну лупњаву. Истоветно је стрепео од опште бруке. Мислећи да је откупио своје грехове, он је и даље уживао да се кочопери у западњачкој одећи.

На другој страни, ни Ђурђијана није одолела грижи савести. Једном у недељи обилазила је дом за слепе. Узгред, у њему се ја никад нисам обрео. Први разлог је логичан – да ме не би одао вид, а други је стога што су у њему била махом деца рођена обневидела. Шта је тиме хтела да надокнади, никада ми неће бити јасно. Ваљда се шуњала око особа које је неће разоткрити. Слепи малишани су за њу представљали лако подмитљиву пороту и милостиве судионике.

Тако су Струја Маниташевић и Дојче мало помало заволели своја међусобна виђања. На то нико није обраћао пажњу. Струја је за околинину још увек била дејче ненабубрелих груди. Једино је мајка била свесна тога по бујању косе и сочних уса-

на. Дојче је за све био и остаће само попов мали, обешенак и смушенко који по васцели дан блеји у воду. Све чешће га је пратила у стопу. Полако су њихви састанци постајали права ходочашћа. Корачали би на незнатној удаљености и пратили тек откривене поточиће од ушћа у неки већи ток, па узводно ка његовом изворишту. Помно га је посматрала како гледа реку, у страху да не истекне једног дана и човечанству затреба више него злато.

Зими, када се у лед претворе језерца и баре, они су на ноге назували шљицуге и, правећи се да не клижу добро, користили прилику и држали се за руке. Турци су посебно били поносни на своје шљицуге посувраћеног кљуна. Говорили су да они примитивци у Београду клижу са правом шипком и њихова вожња се своди тек на корак коме одмах следује пад.

За Светог Јована одлазили би до царских платана широких три метра и посматрали обичај чуван још од памтивека. Тада би се сви Срби окупљали уз литије, светила се водица и бацао се посребрени Свети крст у извор под корењем изуплитаних рџа. Храбри и неустрашиви момци скакали су у хладну воду и износили крст уз славље, похвалу и честитања на смелости. Победник је са крстом обилазио домове православних Привренаца и бивао дариван.

Љубав између Струје Маниташевић и Дојчета је расла, али ближио се дан када ће Дојче морати да

оде за Београд. Изједало га је очајање и осећај да умире само при помисли да напусти Призрен и Струју.

Дан пре Дојчетовог одласка, Струја Маниташевић је добро знала да је Дојче највеће благо које је живот могао да јој додели. Знала је да ће јој га Београд заувек одузети. Са њим је заборављала на проблеме код куће и једини је био разлог да пожели ново сутра. Пошто овог пута сутрашњице неће бити, поново је набацила маску злочесте балавице и кренула са најубојитијим штитом на уговорени опроштајни састанак. Мислила је да ће, ако оспе дрвље и камење и покаже му своју најопорију страну, и њему бити лакше да је заборави. Самим тим и њој ће понестати нада и лакше ће се вратити кући и обрушити као орлушина на живот који није било тешко предвидети. Судбина ће је истим скутом обгрлити, наизглед доброћудним сукном, као и њену мајку, као и мајку мајке и као своју ћерку на крају крајева; и тако у недоглед. Српска мајка осуђена да изнова рађа своју претходницу.

Када га је угледала, све што је припремала пало је у воду пред његовим мироточивим очима. Пожелела је да се никад није угнездилa под његовим чемпресастим трепавицама. Из дубине јој се проломио јецај, а сузе су незадрживо потекле. Својим слабашним шакама скупљеним у песнице бесомучно је почела да га удара по прсима.

Када се изморила, Дојче јој је спустио руке до паса, али их није пуштао из својих.

– Ако ме волиш, имаћеш и наде и стрпљења да ћу ти се вратити. У Београд идем да пронађем себе, да пронађем нас и коначно да се вратим по тебе. Јер ти си љубав мог живота, а о животу и не сањам, ако ли ти не будеш све што у њега може стати. Ја одлазим да за своје проблеме нађем неко сигурније ушће. Нека ово буде извор наше љубави, а један мора остати да га чува. Буди уверена да мени неће бити нимало лакше него теби док време буде текло мимо нас.

– Волим те, прошапута Струја Маниташевић, моја љубав се не доводи у питање. Ја се бринем за себе, колико год то звучало чудно. Јер од мене много не зависи шта ће одлучити моји.

– Долазићу сваког лета на распуст. У међувремену ћемо се дописивати. Пратићемо целокупну ситуацију и чинићемо шта треба. Моје је да *јоре* смислим што пре како ћу се вратити заслужан пред твојим оцем да ти испросим руку. Твоје је да одолеваш. А то ћеш једино успети ако се суочиш са собом. Извини што морам истину овако болно и напречац да ти предочим, али времена је све мање. Да ли си се икада запитала зашто те зову Струја Маниташевић, коначно и све чланове твоје породице на исти начин? Побуни се против тога. Зар да једина асоцијација на тебе буде то што си из најбогатије златарске породице? Без тога никада нећеш имати своје ЈА. У овом граду свако има неки надимак и презиме стечено због неке каракте-

ристике. А у тебе гледају једино кроз благо. Бојим се да је злато највећа предрасуда и толико заслепљујућа маска да човек просто не стигне да открије и заволи твоје праве врлине. Исто важи и за мене. Такође обрати пажњу на Данета да га отац не исквари. Хајде сад за мном, да искористимо ово мало времена. Дочараћу ти нешто.

Овог пута ходали су тако близу да су им се руке скоро додиривале. Отишли су до иза њене воденице, тамо где сигурно неће бити никог.

– Причекај ме ту и пробај да останеш мирна – шапнуо јој је Дојче.

Струја је остала на обали непомична, скоро заостављеног даха.

Дојче је оставио ципеле на шљунковитој обали и полако загазио у плићак који му је сезао до колена. Претходно погледавши у положај Сунца, наместио се тако да му буде окренут леђима. На дну је пронашао жбунић речне траве. Влати су се вијориле на дну по налогу подводних струја. Дојче је скоро пола сата стајао као парализован док није угледао пастрмку опточену сребрнкастим искрицама. Заклањајући леђима Сунце, бацао је сенку и тама се хватала под његовим ногама. Тада је рукама пошао отворених шака ка њој. Пошто је неприметно успео да продре кроз травуљину, обухватио је прстима брзином пужа. Када је подвучао руке под њу, лагано ју је, као хипнотисану, без имало отпора извукао над површину реке. Стру-

ја је запљескала од узбуђења, али јој и даље није био јасан разлог толиког напора. Када су се нашли на обали, Дојче је потпалио суво грање. Пастрмку је бритвицом припремио како треба, навукао на штап и углавио у земљу под нагибом, тако да пламен ватре не допире до ње. Док се риба пекла, Струја га је ћутке одмеравала и не без значајног страха пресипитивала себе да ли стварно жели да уради то што јој је Дојче очигледно наменио. Када је риба била довољно печена, охладио је дахом и пружио јој најлепши комад.

Све време док је ватра горела, они су једно другоме погледом пресипали мисли. Када је принела комадић рибе устима, била је већ сигурна да ако она не зна, он сигурно зна шта ради. Појела је без иједног наговештаја гримасе и утврдила да од рибљег меса нема лепшег. Када се намрштила, Дојче је већ помислио да потражи довољно добар изговор за ово присиљавање.

– Само да је било мало соли – намигну му Струја.

Ту обоје праснуше у смех као деца и почеше да се ваљају низ травнату површ. Када су се сударили, као да су постали свесни да је ту сама граница детињства и они упутише једно другом најозбиљнији поглед који су имали при себи. То је било први пут да су се пољубили. Испрва су почели некако изокола док им уста сама не пронађоше уточиште. Зарумењени стидом, брзо се придигоше

и начеше пут назад. Поскакујући кроз сокаке, нико није ни слутио да је то пољубац почео да хвата као вино које ће попустити тек следећег лета, кад ће постати навика.

Отац Илија испратио је сутрадан сина на воз. Док је брисао сузе, питао се зашто тако срећан Дојче напушта кућу и родни град. Дојче га је гледао и махао. Сујеверни кажу да се при одласку не треба освртати, како би се вратио опет. Дојче је био сигуран да ће време очас пролетети до поновног виђења. Воз је уз неизоставно кашњење, облак паре и громогласан писак оставио оца и мене скривеног на станици.

Струја је од тог дана почела да једе рибу и да излази на сунце без икакве заштите. Злато и даље није хтео на себе, а краљевске гозбе је укинула. Почела је озбиљније да се подучава и васпитава са гувернантом Наталијом. Данета је прекоревала понекад због погрбљених лђа. Оца није ни примећивала. Мајци је све више помагала око кућних послова. Када би тама све прекрила, пуштала би бујну косу и гледала у Месец као једини поуздани извор светлости на небу по коме ће моћи несметано да шаље мисли усмерене само свом вољеном.

XI

*Колико ђеснику фали до савршенства
и где то муве редовно сирагају*

– Дobar дан, гос'н Браниславе – уз видно поштовање наклони се конобар.

– Здраво живо – одговори гост, погледом претражујући слободан сто у башти кафане *Злаћни бокал*.

Оно чега се прибојавао, управо га је и снашло.

– Господине Браниславе, изволите, код мене се може, сем, ако немате заказано друштво.

Оно што је радо гледао да избегне уз јутарњу кафицу били су песници на пола пута да већ поподне челом освештају столњак. Али, по свој прилици, то је била једина упражњена столица. Истог момента, конобар је похигао ка кухињи. По прећутном договору и очигледно устаљеној навици, на столу се нађоше кафа са рахаглокумом и намештај за гостољубивог песника. Башта кафане бројала је последње чари привилегије да се у њој поседи, будући да се јесен стидљиво повлачила пред зимом. На прохладном ваздуху, свака реч која се одбијала од уста бивала је праћена паром,

било да је дуваном или обичним дахом гоњена. На незнатном растојању, господина Бранислава није скидала са ока једна тајанствена особа.

– Како је песниче?

– Још три намештаја па одличан.

– Па зар је литар вина таквом делији потребан да би постигао савршенство – пецкао је г. Бранислав.

– Наравно да није. И сифонче – одврати песник једва приметно намигнувши.

– Како писаније, како жене? Има ли шта ново?

– Писаније ко писаније. Данас свака шушумига може да пише. Него су жене те које ми задају муке. Дошло је до тога да све што их мање у кревету теташем, на папиру их чешће затичем – јадао се песник док је руком гужвао столњак.

Она персона у близини и даље је упијала сваку њихву реч.

– Досад ниси имао проблема. Да ниси ти то уобразио? Само да те човек погледа тако маркантног, последње би му пало на ум да код жена више немаш прођу – г. Бранислав изговори ове речи не без искреног уверења.

– Било их је много, признајем. Али, мало сам се заситио једног те истог типа жена. Све су биле до једне – медиокритети. Генијалку кад бих нашао, ја бих био најсрећнији на свету. Али, питање је где расте то ретко биље. Међутим, најтеже ми је оно

што сам установио ових дана када сам подвукао црту. Никада, али никада нисам имао успеха код глупача и профукњача.

– Па зар је то смак света? – прекиде га г. Бранислав.

– Видиш, ови медиокритети, оне су ти најгоре за пелцовање. Мисле да су паметне, а нису. Свака ће ти рећи понаособ да је она другачија од осталих. Што, ако употребимо најпростију математичку таутологију, износи да су обрни-окрени, на њихову жалост и несвесност исте. На исти начин су ме све и остављале. Тако да сам их на крају изгустирао, јер сам схватио да њихово друштво ничему не води. Закључио сам да мој проблем лежи у великим, ако не и недостижним очекивањима. Порадио сам на себи и коначно се приземљио. Почео сам да трагам за женама, без обзира на ниво интелигенције, са неком одликом која ће одговорати мом укусу; бар што се тиче хладног чаршава. Али, ето га јадац. Код глупача и промискуитетних женскиња не само да немам ни мрвицу пролазности, већ сам налетео на бескомпромисно затварање свих врата. Тако да, ево, седим утучен пун комплекса у кафани и гледам да не извлачим главу из песка бар до катаклизме.

– Уф, уф, тешке речи падоше на Скадарлији, мој песнице – рече г. Бранислав и пуцну прстима како би конобар донео још један намештај. – Ништа то није необично. Али ниједан случај није не-

решив. Да ли ћеш икада одвући у хладну постељу профукњачу с ћурећим мозгом, бојим се да је тешко, ако ли мало не пролуфтираш кесу. За медиокритете си у праву. Добро си савладао низ који једино води у бесконачност. У данашњем свету моралне голотиње, ти као идеалиста, нашао си да тражиш себи еквивалентну особу. Ђорав ти је то посао. Општа је заблуда жену поистовећивати са нама. Грешка се крије у самом тумачењу појмова. Мушкарац већ по рођењу стиче слободу, док је жени ипак прекратак живот да би претходна два ступња савладала и досегла предност јачег пола. Оде живот док се изборе прво за независност, а потом и за равноправност. А за генијалку само ти треба стрпљење, које ћеш све мање поседовати што будеш више тежио савршенству уз вино и соду.

Конобар је допремио четврти по реду намештај за индиспонираног. Г. Бранислав је наставио да беседи:

– Исту такву судбину имао је и један француски сликар за кога нико никад није чуо. Његови модели биле су искључиво наге девојке, али које су биле слепе. Ваљда зато што се плашио шта ће рећи по завршетку, а можда и зато што је могао да их слика онако како их је само он видео. И ти и тај сликар сте у ствари хипнотисани женама и ништа вам друго не преостаје него да очајавате и тугујете. Јер без те хипнозе ви бисте заборавили на

себе, а можда бисте се и убили да не живите из дана у дан и приписујете себи исте патње гледајући у огледала која су вам увек окренута леђима.

Особа са оближњег стола није трептала. Док је песник вином квасио душу, г. Бранислава је омела једна нова прилика при отпијању последњег гутљаја кафе. Била је то руска балерина из Народ-ног позоришта. Туда пролазећи, није могла да се не поздрави са кућним пријатељем.

– О, привјат Брањислав, как делате?

– Ево, баш мислим на вас. Кад ћете да свратите?

– Ета, завтра. А как вам је КИТА?

– ОЊА се објесила.

Ту цео *Злашни бокал* прасну у смех. Сви су добро знали да Рускиња уместо слова Г изговара К. А управо је мислила на Гиту, Маргариту, иначе кћерку Бранислава Нушића.

Чак се и Дојче насмејао ухвативши себе како непристојно већ пола сата зверу у Нушића. Плативши рачун, још једном погледавши свог идола покушавајући да опонаша његову гестикулацију, напусти кафану. Док је пипкао науснице на којима су полако, али сигурно ницали брчићи, убрзавао је корак да би ухватио гробљански трамвај који је возио ка Новом гробљу, одакле је пешице морао да јури како не би закаснио на час у Богословији.

Електрични трамваји, офарбани у жуто, у власништву неког белгијског друштва, промицали

су у супротном смеру. Насмејана лица њихових путника при мимоилажењу са гробљанским, из предострожности да није реч о сахрани, заузимала би саучествујући израз лица. Дојчету је све то било веома комично. У његовој глави развијао се план за остварење првог сна. До летњег распуста наумио је да напише своје прво дело и објави га пошто-пото како би се својој Струји приказао на један нов и посебан начин.

У предметима није имао никаквих псуштајања. По завршетку часова одлазио је у своју собу у интернату. Собу је делио са још једним цимером. Цимер беше из села Шалинци, смештеног на обали Мораве. Он ће много значити Дојчету. Управо захваљујући његовим моравским бисерима, он ће и написати своје жељено дело.

У собама су гореле прве електричне сијалице, оне са ширмом које су висиле на сред плафона и дизале се и спуштале уз помоћ флашенцуга. О те ширмове били су обешени одмотуљци лепљиве фолије, на којима су муве редовно испаштале.

Тако се одвијао Дојчетов студентски живот. Богословија и писање до изнемоглости. Покаткад је, када су то време и финансије дозвољавали, одлазио да уходи Нушића или до Ватрогасног дома.

Ватрогасни дом је била уска зграда на два спрата дрвене фасаде. У непосредној близини, на крову капетан-Мишиног здања, чувар је даноноћно осматрао Београд. Цео град је видео као на

длану, будући да је то била највиша зграда са чак три спрата. Када би регистровао пожар из свог застакљеног павиљона, будни стражар би истог трена дојавио пожарној чети. Уз снажне звуке клепетуше, калдрмисаним улицама би затопотала запрега са цистерном и упрегнутим коњима и увек на готово спременим ватрогасцима. Пожари су најчешће избијали по фурунциницама где се пекао сомун. Цео центар је био начичкан њима и околина је широм мирисала на врућ округли хлеб.

Једном приликом, Дојче је пришао довољно близу да ослушне разговор пожараца. Било је речи о томе да ће и Београд ускоро, као и многи метрополиси, увести ватрогасна кола на сопствени погон. Већ је виђао аутомобиле по граду, па је у интернату пред спавање дуго маштао и сам осмишљавао како би то футуристичко возило изгледало без коња, са све цистерном, дресином, шмрком; па још поврх свега и мердевинама на настављање. Себе је замишљао као командира чете са најкитњастијом униформом и сребрним шлемом са истуренијим тремом на темену.

После неког најновијег подвига, видео је себе како испред параде са Струјом под руку дефилије призренским Шадрваном, а маса му кличе правехи пролаз и бацајући руже под ноге. Слатки сан се распршивао увек истим болним пренућем. Неки неотесанко се не би досетио да поткреше трње на

ружи и трн би се, уз громогласну експлозију, зарио у гуму најсавременијег икад виђеног возила.

Тада би, не налазећи сна, далеко пред осви- том зоре поново потурао под перо папир, а над пером главу. Свестан да му младост и неискуство неће дати да једним потезом мастиљаве оловке обухвати цео свемир, дрзнуо се да, тек овлаш, ми- кросредину из које потиче његов цимер пренесе помало комичним стилем на васколик свет.

Колико је у томе успео, дознаће тек по по- вратку са летњег распуста, а до тада пустимо га да пребројава шавове по шинама на путу кући и особи којој је обећао бољи живот, а безмало и свој.

XII

*Само су ѿрејѿаји
ѿрекидали вечности*

Лето се коначно намолило да уплови у метохијску котлину те сањиве 1907. Да се којим чудом неко узвиуо и бацио поглед с висина, непоновљив би му се видик отворио. Као да је све некада било једно језеро, па истекло нечијом вољом као под претњом у Јадранско, Егејско и Црно море.

Мој верни Куцов, нажалост, није дочекао крај прохујале зиме. Свиснуо је, кукавац, и оставио незнано где и како своје кости. Затурио их раштракне под земљом, што је обичавао за живота, кријући их као да је сигурно предосећао да ће му доле већма устробати.

Топаловић није престајао да доскакује онако на својој тикви подбочен. Док је неколицина Призренаца жељно ишчекивала воз да пристане на станицу, он се латио нове подбадалице.

Лако је вама, рече, слепцима. Вама су сви људи исти. На тренутак сам зажмурио, не бих ли му узвратио одговором, али писак локомотиве наговестио је облак паре којом ће станицу претворити

ти у ништавило. Када су се донекле могла назрети лица приспелих пуника, на перону сам угледао у загрљају две добро познате особе. Очевој срећи није било краја и дуго није пуштао Дојчета из наручја. Прошли су тик поред мене; чинило се да је на Дојчетовом образу засветлуцала суза. Вешто сам им направио пролаз и тако спречио Топаловића да гњави срећан пар поред толико пожељнијих мусафира* и ајана**.

– Видиш, момак и по испаде од тебе. Је л’ то велики град, па су и апетити већи. Ако, ако, нек се само он проширује – уздисао је Илија.

– Нек се шири, а мој Призрен нек остане какав и где јесте. Бољега ми нема. Је ли се шта променило, оче? – нестрпљив је био Дојче.

– Шта се ту може окренути. Као и пре, мутавције славе Светог Архађела, самарције Светог Саву, казанције Светог Јована, калајције Спасовдан, поткивачи Ђурђевдан, кујунције*** Крстовдан, а ми Божје слуге и не можемо да бирамо.

Кад спомену Крстовдан, Дојчету заигра обрвица и пут до куће и не примети кад превалише, све у мислима припремајући како да дочека сусрет са најмилијом.

За све време Дојчетовог одсуства, Илија је апостолском преданошћу посвећивао пажњу цр-

* путник

** угледан човек

*** златар

кви и уређивању куће. Од уста је прекрајао до голих зuba, само да издвоји какву цркавицу за свог студента. Лако му нимало није било, поготово у самоћи која никоме добродошла није, а камоли већ старчићу уписнику. Не имавши другог избора, он се претворио у типичног радохоличара. Иако су такви за мене обичне кукавице, што животу, да не би погледали у очи, измишљају сваки час неку работу, овог пута сам га у потпуности подржавао. Даномице је тражио у свему повод за рад, само да не левентује. Доколице се, чини ми се, највише плашио. Ту најбоље узраста потреба за филозофирањем, а где је филозоф, ту је и амбис зјапећи. Пошто се распаковао, Дојче је сву пажњу усмерио на прву недељу када ће његове очи поново моћи Струју да спроведу до испошћеног срца.

У кући Маниташевића, Наталија Здујић је прва приметила промене у расположењу своје васпитанице. Више се није провлачила кроз одаје као незаинтересована сена. Њене очи боје мареле упалише се као на лучевини, а усхићење се појавило посве природно, као што рано воће уме да бане ненадано и неминовно. Беше јој све до сржи јасно, када је на недељној литургији Струја праснула ничим изазвана у смех. Сви присутни у цркви згледаше се у њу, тражећи разлог том испаду. Наталија је препознала срећу на Струјином лицу када је угледала Дојчета док је кадио и шкропио околу. Њихов ратанак протекао је без икаквих

убедљивијих наџака под присмотром њене породице, али зато по повратку кући свака сумња беше развејана.

Наталија је веровала да је довољно упознала љубав посматрајући распусни живот по дворовима виђенијих продица Војводине. Али, стрпљивост којом је Струја ишчекивала Дојчета открила јој је размере сопственог незнања. Почетна грешка се налазила у чињеници да се љубав може докучити сразмерно са искуством. Схватила је Наталија да није проблем у пуком промискуитету, већ можда у намерно погрешном тумачењу израза трагања за правом особом. Осетила се тада веома изневереном, свикла на равничарску површност гледања на појаве. У њеном присуству нико се никада није жалио ни на какве тескобе љубавног карактера. Несамерљива се грижа савести окомила на гувернанту. Није могла себи да опрости тај испуст. Веровала је слепо другима управо због неравноправности на искуственом плану. Просто је математички и логички немогуће, устврдила је, да различите љубави могу произвести једнаке емоције, првенствено из разлога што је сваки човек прича за себе.

Угризнувши се за усну, како и доликује, она настави своју мисију подучавања своје васпитанице. Међутим, земљопис, математика, јестаственица, веронаука... више нису спадали у попис интересовања у ковитлац расперјаних мисли занесене

Струје. Поверила се, а шта би друго, Наталији и, гувернанта се затече у небраном грожђу. Требало је да оправда пружено поверење и одигра улогу посредника између двоје заљубљених, тачније да издествује беспрекорно и безбедно дискретно место и време за њихов сусрет. Сви покушаји одвраћања од сулуде и опасне идеје били су без успеха. Састанак је био утаначен. Један од разлога за Наталијину предусретљивост сигурно се налазио и у пробуђеној свести да је живот без љубави бесловесан, као што и небеска тела не би постојала у складу да није међугалактичких тежњи, а не дисциплине како су одувек тумачили научници.

Да не би нарушавала ароматичност њиховог састајања, гувернанта се повукла у страну, али ипак на примереном растојању. Када је опазио Струју како му се примиче, Дојчету је већ из далека срце поскочило још пре њега. Опијен ваздухом који је допирао из њеног правца, осетио је да губи осећај за стварност. Колико год да су речи припремали за тај тренутак, једино што су могли да упуте једно другоме био је поглед који се укотвио негде између и није дозвољавао да га ико поремети напрасним покретом. Као да их се ништа није тицало около, ћутке су стајали и трептали решени да не устукну до вечности. Могао бих се заклети да се Наталија никада не би успротивила што се није повела ниједна реч у осами двају њихвих бића да није протекло довољно времена које је и

тако тешко извојевала код њезиних. На ратанку је Дојче извукао поклон донет из Београда и пружио га Струји. Објаснио је да се то зове хаирагами и да потиче из Јапана. Чим је угледао у Београду, без оклевања је пазарио ту еластичну траку, али довољно чврсту која је служила обликовању косе. Тако да ће се и самовољни увојци Струјиних бујних чуперака најзад дати укротити.

– Драго ми је што те видим. Већ сам се прибојала да сам за свог човека одабрала илузију – биле су њене прве речи.

Дојче их је без много премишљања смакнуо са Струјиних усана и ставио јој до знања да се до стварности најбоље долази преко илузија, а не обрнуто. Јер, када стварност пређе у илузије, оданде се веома тешко враћа. Зато јој је узгред поменуо довољно гласно, да би чула и саучесница Наталија, да ће на истом месту у тврђави Каљаја чекати сваког наредног дана, па када јој то прилике буду дозвољавале, он ће својој илузији до неба захваљивати на земаљском уступку. И тако се почеше сретати скоро сваког повечерја. Наталија је држала језик за зубима, а њихове славопојке вијале су немуште споне са васељеном далеко понад Каљаје.